ВЫДАННЕ АСВЕТНІКАЎ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Настаўніцкая газета

Выходзіць з 20 снежня 1945 года

№ 130 (5312)
Аўторак, 13 лістапада 2001 года

Кошт у розніцу — 83 руб.

Рэзалюцыя II з'езда настаўнікаў Рэспублікі Беларусь

II з'езд настаўнікаў Рэспублікі Беларусь адзначае, што педагогі краіны ўсведамляюць сваю ролю і адказнасць у справе пабудовы моцнай і квітнеючай Беларусі, рэалізацыі задач сацыяльна-эканамічнага развіцця рэспублікі на 2001-2005 гады.

Настаўнікі падтрымліваюць палітыку Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А.Р. Лукашэнкі, скіраваную на прыярытэтнае развіццё нацыянальнай сістэмы адукацыі, яе якаснае абнаўленне, павышэнне эфектыўнасці навучання і выхавання моладзі. Гэтая палітыка адпавядае інтарэсам асобы і грамадства.

З'езд адзначае, што за мінулы перыяд ажыццёўлены комплекс мер па абнаўленні структуры, зместу, тэхналогій навучання, выхавання дзяцей і навучэнскай моладзі, удасканаленні эканамічных механізмаў развіцця сістэмы адукацыі.

Ідзе паслядоўны пераход пачатковай школы на навучанне дзяцей з шасцігадовага ўзросту. Развіваецца сістэма спецыяльнай адукацыі для дзяцей з асаблівасцямі псіхафізічнага развіцця. Вызначаны накірункі рэфармавання прафесійна-тэхнічнай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі. Ажыццяўляецца паслядоўны пераход вышэйшай адукацыі на шматузроўневую сістэму навучання моладзі.

З'езд падкрэслівае неабходнасць вырашэння шэрагу праблем функцыянавання і далейшага развіцця нацыянальнай сістэмы адукацыі:

настаўнікаў і вучняў не задавальняе якасць шэрагу падручнікаў, якія выдаюцца ў рэспубліцы;

не адпавядае патрэбам часу ўзровень выхаваўчай работы;

застаюцца нізкімі тэмпы інфарматызацыі навучальнага працэсу;

не ў поўнай меры вырашаны праблемы павышэння якасці школьнай адукацыі ў сельскай мясцовасці;

нездавальняюча ідзе працэс пашырэння сферы выкарыстання беларускай мовы ва ўстановах адукацыі;

не адпавядае патрабаванням часу дзяржаўны кантроль якасці адукацыі як у дзяржаўных, так і прыватных навучальных установах;

па-ранейшаму застаецца недасканалай сістэма маральнага і матэрыяльнага стымулявання працы настаўнікаў.

II з'езд настаўнікаў Рэспублікі Беларусь лічыць неабходным, у адпаведнасці з даручэннямі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А.Р.Лукашэнкі, дадзенымі на з'ездзе, сканцэнтраваць намаганні на вырашэнні наступных задач:

прадоўжыць рэалізацыю доўгатэрміновых дзяржаўных і галіновых праграм "Настаўнік", "Інфарматызацыя сістэмы адукацыі", "Сельская школа", "Замежныя мовы", "Комплексны капітальны рамонт будынкаў школ і іншых адукацыйных устаноў на 1998–2005 гады", "Кадры", "Падручнік";

забяспечыць да 2005 года паступовы пераход да поўнага ахопу дзяцей пяцігадовага ўзросту падрыхтоўкай да школы, прыняць меры па далейшай рацыяналізацыі сеткі дашкольных устаноў, асабліва ў сельскай мясцовасці;

завяршыць да 2008 года пераход да абавязковай дзесяцігадовай адукацыі пры чатырохгадовай пачатковай і шасцігадовай базавай школе, а да 2010 года – дванаццацігадовай сярэдняй адукацыі;

забяспечыць паэтапны пераход на новы змест адукацыі ўстаноў спецыяльнай адукацыі;

пашырыць сістэму аздараўлення дашкольнікаў, школьнікаў, стварыць умовы для аздараўлення дзяцей-сірот і дзяцей з асаблівасцямі ў псіхафізічным развіцці, а таксама інвалідаў;

забяспечыць да 2007 года базавую (асноўную) школу вучэбна-метадычнымі комплексамі, сучаснымі педагагічнымі тэхналогіямі, у тым ліку інфармацыйнымі, па ўсіх прадметах вучэбнага плана;

павысіць якасць школьных падручнікаў;

забяспечыць увядзенне ў дзеянне стандартаў зместу адукацыі на ўсіх яго ўзроўнях у адпаведнасці з сацыяльным заказам грамадства і дзяржавы;

укараніць новыя навучальныя праграмы для сістэмы павышэння кваліфікацыі работнікаў сістэмы адукацыі, прывесці структуру і змест падрыхтоўкі педагагічных кадраў у адпаведнасць з мэтамі і задачамі рэформы агульнаадукацыйнай школы;

паступова ўводзіць у практыку навучальных устаноў тэсціраванне вучняў, дзесяцібальную сістэму ацэнкі ведаў, уменняў і навыкаў;

стварыць нацыянальную сістэму маніторынгу якасці адукацыі;

прадоўжыць развіццё навучальных адукацыйных устаноў новага тыпу;

забяспечыць фарміраванне адкрытай і гібкай сістэмы прафесіянальнага навучання, далейшае развіццё сеткі прафесіянальных ліцэяў і прафесіянальна-тэхнічных каледжаў;

прыняць меры па замацаванні, побач з існуючай сістэмай падрыхтоўкі спецыялістаў з вышэйшай адукацыяй, двухузроўневай структуры вышэйшай адукацыі;

забяспечыць далейшае павышэнне якасці і эфектыўнасці навукова-даследчай дзейнасці ў вышэйшых навучальных установах праз інтэграцыю вышэйшай адукацыі з фундаментальнай і прыкладной навукай, стварэнне адзінай інфармацыйнай прасторы адукацыі і навукі;

прыняць меры па далейшым развіцці сістэмы падрыхтоўкі навуковых і навукова-педагагічных кадраў;

заканадаўча замацаваць прыярытэтнасць адукацыі праз стварэнне фінансава-эканамічнага механізмау, які забяспечвае яе дынамічнае развіццё;

забяспечыць паэтапны рост аб'ёмаў бюджэтнага фінансавання адукацыі, прыняць меры па сацыяльнай падтрымцы навучэнцаў, рэальным і значным павелічэнні заработнай платы ў сістэме адукацыі;

прадоўжыць работу па фарміраванні адзінай адукацыйнай прасторы з Расійскай Федэрацыяй, развіваць міжнароднае супрацоўніцтва ў галіне адукацыі.

Дэлегаты II з'езда настаўнікаў Рэспублікі Беларусь выказваюць упэўненасць, што педагагічныя калектывы зробяць усё магчымае для фарміравання высокаадукаванай асобы, выхавання грамадзяніна і патрыёта дэмакратычнай, суверэннай дзяржавы.

Вялікія надзеі падае другакласніца Чарнінскай музычнай школы Брэсцкага раёна Дзіна Карнялюк (на здымку). Ужо цяпер ёй пад сілу складаныя музычныя апрацоўкі народных песень, а з наступнага года плануюцца выступленні дзяўчынкі на вялікай сцэне, у тым ліку і ў складзе ансамбля цымбалістаў.

Фота Рамана КАБЯКА, БЕЛТА

З пасяджэнняў секцый II з'езда настаўнікаў Рэспублікі Беларусь

Бачыць не дыягназ, а здаровыя задаткі

"Інавацыі ў адукацыі дзяцей з асаблівасцямі псіхафізічнага развіцця" - назва новай секцыі, якая пачала працу на другім з'ездзе настаўнікаў. Размова тут пайшла аб рэфармаванні сістэмы спецыяльнай адукацыі.

Кожнае дзіця павінна навучацца – вось думка, на якой грунтавалася ўся работа секцыі. "Адыходзіць у мінулае такое паняцце, як дзіця сацыяльна неперспектыўнае, – кажа ў сваім выступленні Ала Мікалаеўна Канапелева, начальнік упраўлення спецыяльнай адукацыі Міністэрства адукацыі Беларусі. – [illegible] – убачыць не дыягназ дзіцяці, а менавіта яго здаровыя задаткі і імкнуцца развіваць іх". Вядома, магчымасці кожнага вучня розныя – дзеці не заўсёды могуць вучыцца па тыпавых праграмах. Таму спецыялісты ўсё часцей кажуць пра педагагічную індывідуалізацыю, пра асобасна арыентаваны падыход да працэсу навучання. "Адышлі тыя часы, калі вучань павінен быў адпавядаць праграме, – кажа Ала Мікалаеўна, – калі вучань быў для сістэмы. Цяпер – наадварот, сістэма павінна быць для дзіцяці. Сёння праграма павінна быць такой, якой яна патрэбна вучню". Удзельнікі секцыі робяць акцэнт на тым, што ў спецыяльнай адукацыі галоўнае [illegible] забяспечыць сацыяльна-працоўную адаптацыю вучня. Асноўным з'яўляецца працоўная падрыхтоўка. Трэба, каб вучань ведаў, куды пойдзе пасля школы. Ён павінен набыць у школе неабходныя для жыцця навыкі, уменні для сацыяльна-побытавай адаптаванасці. Таму сёння вельмі актуальным з'яўляецца пытанне псіхолага-педагагічнага і медыка-сацыяльнага суправаджэння развіцця дзіцяці.

Вельмі істотна ўплывае на паспяховасць навучання і эмацыянальны фактар. Таму сёння працу педагога [illegible] нам, каб не дапусціць эмацыянальнай і інтэлектуальнай перагружанасці дзіцяці, каб падтрымаць цікавасць да вучобы. Акцэнт робіцца на здароўезберагальнае навучанне – ці чалавеказберагальнае, псіхазберагальнае, як яго яшчэ называюць. Гэтым мэтам адпавядае новае пакаленне падручнікаў для спецыяльнай школы. Дарэчы, у апошні час іх з'явілася 257 найменняў.

Дэлегаты з'езда абмяркоўвалі таксама праблему інтэграванага навучання. Пытанне гэтае даволі спрэчнае. [illegible]

паводзінах – у іх прыроджаныя неўралагічныя паталогіі, – [illegible] Уладзімір [illegible] Галоўчанка, педагог і псіханеўролаг з Брэста. [illegible]

Таксама Уладзімір Сцяпанавіч [illegible]

[illegible] духоўнасці. І задача педагога – убачыць у дзіцяці гэтую духоўнасць і дапамагчы ёй развіцца, наколькі гэта магчыма.

Вольга ЗАЙКІНА.

Усе ВНУ павінны быць моцнымі

Сфера вышэйшай адукацыі краіны стаіць на парозе значных пераўтварэнняў. 12-гадовая школа патрабуе пераходу да двухступеннай сістэмы. А новыя сацыяльна-культурныя ўмовы вымагаюць новай якасці.

Якія змены адбыліся ў сістэме вышэйшай і паслядыпломнай адукацыі за апошнія гады? Якія новыя задачы паўсталі перад ёй і дзе шляхі іх вырашэння? Пра гэта ішла гаворка на секцыі "Стратэгія развіцця вышэйшай і паслядыпломнай адукацыі", што працавала на II з'ездзе настаўнікаў Беларусі.

Найбольш важным для абмеркавання большасць удзельнікаў секцыі вызначыла пытанне аб паэтапным пераходзе да шматступеннай сістэмы вышэйшай адукацыі, што ўключае бакалаўрыят і магістратуру, – такі эксперымент ужо праводзіцца ў БДУ.

Але калі раней двухступенная сістэма была прывілеяй ВНУ і магла нарадзіцца дзякуючы ініцыятыве і намаганням рэктара, то ў сувязі з пераходам да 12-гадовай школы яна стала неабходнай. Улічваючы, што на апошнім этапе навучанне ў школе будзе профільным, паўстае задача стыкоўкі вышэйшай адукацыі і сярэдняй. І да 2010 года, калі ў краіне з'явяцца першыя выпускнікі 12-гадовай школы, усе ВНУ павінны перайсці на 4-гадовы тэрмін навучання. Для найбольш здольных студэнтаў будзе другая ступень вышэйшай адукацыі – магістратура.

Рэктар Рэспубліканскага інстытута вышэйшай школы БДУ Васіль Стражаў нагадаў удзельнікам секцыі тры важнейшыя ступені прызнання дыпломаў, якія былі вызначаны Балонскай дэкларацыяй. Першая – параўнальнасць па тэрмінах навучання; другая – змест навучання павінен адпавядаць дыплому, які выдаецца; трэцяя – арганізацыя сістэмы кантролю за працэсам навучання.

У нашых ВНУ сучаснай сістэмы прамежкавага кантролю ведаў не існуе. Ідэя такая ёсць даўно, але раней не было тэхнічных магчымасцей для яе рэалізацыі. Сучасная тэхніка і праграмнае забеспячэнне дазволіць стварыць такую сістэму ўжо за 5 гадоў. І як толькі гэта будзе зроблена – палажэнне Балонскай дэкларацыі будзе выканана, а беларускія дыпломы будуць прызнаны на міждзяржаўным узроўні. Але гэта – задача нашай вышэйшай школе на бліжэйшыя 5-10 гадоў.

На жаль, пытанне, чаму і як вучыць, усё больш выцясняецца іншым – каму вучыць? Сёння ў краіне ўсяго 4 прафесары да 40 гадоў, а большасць прафесараў – пенсіянеры. Колькасць кандыдатаў навук, што працуюць у ВНУ, зменшылася з 48 працэнтаў у 1990 годзе да 39 працэнтаў у 2000. І такая тэндэнцыя захоўваецца.

Як адзначыў рэктар Віцебскага дзяржаўнага універсітэта Аркадзь Русецкі, вышэйшай школе дужа дапамагло б вырашэнне дзвюх праблем. Па-першае, трэба распрацаваць дзяржаўныя механізмы вяртання грошай за навучанне. А па-другое, неабходна дзяржаўнае крэдытаванне навучання, без чаго вялікая частка моладзі можа застацца "за бортам" вышэйшай адукацыі.

Паколькі сярод удзельнікаў секцыі былі многія рэктары рэгіянальных ВНУ, то шмат гаварылі і пра іх развіццё. "Трэба ўлічваць інтарэсы рэгіёнаў і рэгіянальных універсітэтаў, – сказаў рэктар Полацкага дзяржаўнага універсітэта Эрнест Бабенка, – кожны рэгіён павінен развівацца і развіваць свае ВНУ з улікам "мясцовых" патрэб. Рэгіянальная ВНУ – гэта значна больш чым падрыхтоўка спецыялістаў. Гэта – канцэнтрацыя навуковых кадраў, вырашэнне вытворчых праблем рэгіёна і г.д."

– Усе ВНУ павінны быць моцнымі! – падвёў вынік тэме Эрнест Міхайлавіч.

Наогул, праблем на секцыі прагучала шмат. Так, з магчымасцю пасупаць адначасова ў некалькі ВНУ прынцыпова мяняецца значэнне школьнага медаля. Хутчэй за ўсё, ён цалкам перастане быць ільготай пры паступленні, пертвараючыся ў прыемнае маральнае ўзнагароджанне.

Ніхто не пярэчыць ідэі гуманітарызацыі, але пытанне пра ўключэнне цыкла агульных прыродазнаўча-навуковых дысцыплін у гуманітарную адукацыю выклікала на секцыі пэўныя пярэчанні. Але Васіль Стражаў адзначыў, што не толькі фізікаў трэба "вучыць лірыцы", а і наадварот. І такая накіраванасць зараз існуе ва ўсім свеце. Гэта азначае, што гуманітарый павінен мець агульнае ўяўленне пра свет, каб ён мог адрозніць навуку ад ілжэнавукі.

Абмеркавалі на секцыі і праблему павышэння кваліфікацыі педагогаў. Адной з самых наспелых задач у гэтай сістэме была названа сур'ёзная неабходнасць падрыхтоўкі метадыстаў як прафесіяналаў.

Усе ўдзельнікі секцыі адзначылі развіццё вышэйшай адукацыі на бюджэтнай аснове як асноўны прыярытэт развіцця вышэйшай школы.

Галіна СІДАРОВІЧ.

Няпроста кіраваць Шапэнам

Гродзенскі педагагічны каледж (былое педвучылішча) вылучаецца сярод сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў самым вялікім калектывам. У ім працуе 236 чалавек, з якіх 178 - выкладчыкі (130 чалавек - выкладчыкі індывідуальных спецдысцыплін, іншымі словамі, музычных). З яго сцен выйшлі спявачка Надзея Мікуліч, кампазітары Леанід Захлеўны, Валерый Іваноў, Віктар Войцік, Уладзімір Кандрусевіч, прарэктар Акадэміі музыкі Віктар Яканюк і шмат іншых знакамітасцей.

З 1993 года каледж узначальвае Данута Антонаўна Нашкевіч, якую сёлета Гродзеншчына вылучыла дэлегатам на II з'езд настаўнікаў. З ёю — наша сённяшняя размова.

- Данута Антонаўна, Вы ўзначальваеце вядомую ў рэспубліцы навучальную ўстанову. Але пры ўсіх поспехах за ёю ўвесь час цягнуўся шлейф канфліктаў. Пасля Вашага прызначэння на пасаду дырэктара ўдалося дасягнуць стабільнасці...

– Калектыў у нас вельмі цікавы. На некаторых секцыях працуюць тры пакаленні: выкладчык – яго былы выпускнік – выпускнік гэтага выпускніка. 70 працэнтаў людзей – выпускнікі менавіта гэтай навучальнай установы, якія пераймалі яе традыцыі з юнацкіх гадоў. У нашым каледжы ёсць два аддзяленні: музычнае і аддзяленне дашкольнага выхавання. Музыканты – гэта наша эліта. Яны складаюць асобную катэгорыю педагогаў з вельмі адметным складам мыслення. Гэта людзі, якія жывуць пераважна ў свеце гукаў і маюць вельмі тонкую і багатую эмацыянальную сферу. Таму яны не заўсёды могуць так кантраляваць свае эмоцыі і кіраваць імі, як іншыя людзі. Яны ж унутры адчуваюць сябе шапэнамі! І гэта нармальна, яны маюць на тое права. Іх унутраны свет на самай справе – вельмі складаны і вытанчаны. Нашы "музыканты" і "дашкольнікі" складаюць два маленькія сусветы, якія раней былі полюснымі не толькі ў змесце сваёй дзейнасці, але і ў разуменні многіх рэчаў, ва ўзаемаадносінах і ўзаемаацэнцы. Калі я стала дырэктарам, то пачала прыкладваць усе намаганні, каб зблізіць іх, зрабіць так, каб яны працавалі ў творчай садружнасці. Напрыклад, ладзілі музычныя вечары, на якіх выступалі "музыканты", а афармлялі іх – "дашкольнікі"... Канешне, усё гэта патрабавала шмат цярпення і цярпімасці, але зараз, здаецца, нашы аддзяленні не жывуць асобнымі дзяржавамі – наадварот, узаемадзейнічаюць, "шліфуюць" адно аднаго. Наогул, калі я заняла дырэктарскую пасаду (а адбылося гэта нечакана для мяне самой), я не стала нічога ламаць. Увесь час усведамляю тое, што побач са мною – жывыя людзі, якія прывыклі дзейнічаць пэўным чынам – і гэта абавязкова трэба ўлічваць. Таму ўсе змяненні павінны адбывацца паступова, плаўна, натуральна і ні ў якім разе не сілком!

- Якая праблема Вас асабліва непакоіць на сённяшні момант? Аб чым бы Вы павялі гаворку, калі б была магчымасць выступіць з трыбуны з'езда?

– Перш за ўсё хацелася б сказаць пра стан здароўя нашых юнакоў і дзяўчат, а таксама будучых настаўнікаў. Гэта проста катастрофа. Да нас прыходзіць моладзь, у якой у 15-16 гадоў ужо "падшыты" ныркі, якая перанесла гінекалагічныя аперацыі, хворая на цукровы дыябет, бранхіяльную астму, мае іншыя цяжкія захворванні. Прычым амаль усе пры паступленні прыносяць даведкі, у якіх значыцца, што яны "здаровыя" і "прыдатныя дла атрымання педагагічнай прафесіі". У першы тыдзень верасня навучэнцы праходзяць паглыблены медагляд – і 50 працэнтаў з іх адразу ж трапляюць у спецгрупы па фізкультуры. А сярод нашых вучэбных дысцыплін – рытміка, харэаграфія. Нашы навучэнцы павінны іх засвоіць. І нам прыходзіцца афармляць іх загадам у спецгрупы і складаць для іх асобныя праграмы (пад сваю адказнасць). Але для гэтага павінна быць адпаведная заканадаўчая база. Нашы дзеці не могуць займацца па адных і тых жа праграмах (перш за ўсё – па стану здароўя)! Праграм павінна быць многа, і рыхтаваць іх, пісаць падручнікі, дапаможнікі – гэта справа не педагогаў, а спецыяльнай службы, якая забяспечвае метадычную базу. Павінна быць узаконена варыятыўнасць, рознаўзроўневасць навучання. Нам абавязкова трэба арыентавацца на стан здароўя моладзі, на яе здольнасці і магчымасці. Напрыклад, настаўніку музыкі, якога мы рыхтуем для сельскай малакамплектнай школы, можа, і не абавязкова засвойваць сальфеджыо і музычную літаратуру альбо фартэпіяна на ўзроўні выканаўцы закладзеных у праграму класічных твораў. Магчыма, яму дастаткова добра вывучыць школьны рэпертуар – і ён будзе неблагім настаўнікам для сельскай малакамплектнай школы.

Зноў жа – аб фізкультуры. Многім сёння не пад сілу здаць тыя нарматывы, якія прадугледжаны праграмай. Пасля фізкультуры, здараецца, навучэнцаў забірае "хуткая дапамога".

На мінулым тыдні тры нашы дзяўчынкі страцілі прытомнасць пасля 500 м кросу. Вельмі складана адабраць удзельнікаў спаборніцтваў, асабліва гэта тычыцца музыкантаў. У многіх з іх – вельмі вытанчаная, нават хваравітая эмацыянальная сфера, якая яшчэ як след не сфарміравалася, а ўжо ў некаторых і зношана. Таму фізкультура павінна насіць толькі аздараўленчы характар – і ніякіх нарматываў!

Нам трэба больш інтэгравацца з медыкамі, атрымліваць ад іх падрабязныя рэкамендацыі – і заўсёды памятаць, што не будзе ў нашых выхаванцаў трывалага духоўнага здароўя, пакуль у іх ёсць сур'ёзныя праблемы з сэрцам, ныркамі, печанню...

- Ці збіраецеся Вы інтэгравацца з Гродзенскім універсітэтам у плане забеспячэння для сваіх навучэнцаў бесперапыннай педагагічнай адукацыі, як гэта ўжо зрабілі ў Ваўкавыску і Лідзе?

– Так, да нас ужо звярнуўся В.П.Таранцей, дэкан факультэта педагогікі пачатковага навучання Гродзенскага дзяржаўнага універсітэта, з шэрагам цікавых прапаноў. Ёсць пэўныя задумкі, і, думаю, разам мы здолеем пабудаваць неабходную мадэль спалучэння педагагічнай адукацыі ў ССНУ і ВНУ. Ад гэтага выйграюць усе. Разам з тым хачу падзяліцца з Вамі сваёй занепакоенасцю наконт ССНУ. Асноўная маса нашых навучэнцаў – "базавікі", асабліва гэта тычыцца сельскіх выпускнікоў, многія з якіх маюць магчымасць скончыць толькі базавую школу. У ПТВ, дарэчы, ідуць такія ж "базавікі", і там зараз можна назіраць вялікія конкурсы. Чаму, вы думаеце? Бо ў ПТВ гарантавана забяспечанасць харчаваннем і інтэрнатам. Мае ж навучэнцы парою вымушаны жыць на адну стыпендыю ды яшчэ здымаць кватэру. Гэта сур'ёзная сацыяльная праблема. Да слова, ССНУ даюць неблагія шанцы для вёскі. Нашы выпускнікі не адмаўляюцца ехаць працаваць у глыбінку і часта там і асядаюць. Таму ССНУ як інстытут вельмі патрэбны нашаму грамадству, але і яно павінна павярнуцца тварам да нашых праблем.

Гутарыла Святлана СУБОЦІНА.

Больш жывога і разнастайнага

Алена Міхайлаўна і Мікалай Васільевіч Салей працуюць у Скідзельскім ПТВ-199. Яна – намеснікам дырэктара па вучэбна-выхаваўчай рабоце і выкладчыкам беларускай мовы і літаратуры, ён – выкладчыкам фізкультуры.

Працоўны стаж адпаведна складае 35 і 40 гадоў. Алена Міхайлаўна з'яўляецца выдатнікам народнай адукацыі Рэспублікі Беларусь. Яны выпісваюць аж чатыры перыядычныя выданні: "Настаўніцкую газету", "Звязду","Гродзенскую праўду" і часопіс "Гаспадыня". Работнікі аддзялення сувязі рэгулярна і своечасова дастаўляюць ім перыядычны друк.

З заканчэннем вышэйшых навучальных ўстаноў Алена Міхайлаўна і Мікалай Васільевіч і звязалі свой працоўны лёс з "Настаўніцкай газетай". І не разлучаюцца і сёння. "Сваё сяброўства з нашай любімай газетай будзем працягваць і надалей," – казалі педагогі.

– Гэта наша прафесійная і настольная газета, – гаворыць Мікалай Васільевіч, – і мы не ўяўляем сваёй педагагічнай дзейнасці без яе. Настольнай "Настаўніцкая газета" павінна быць не толькі для нас, але і для кожнага педагога. На яе старонках змяшчаюцца многія праблемныя матэрыялы школ і вучылішчаў, практыкі вучобы і выхавання.

– Вельмі задаволена, – гаворыць Алена Міхайлаўна, – што газета друкуецца на беларускай мове, якую я выкладала пасля заканчэння факультэта беларускай мовы і літаратуры перш у сярэдняй агульнаадукацыйнай школе, і вось ужо 17 гадоў выкладаю ў вучылішчы. Большасць матэрыялаў, якія друкуюцца на старонках газеты вельмі змястоўныя, з іх я чэрпаю ўсё станоўчае, карыснае ў нашых умовах. У многіх выпадках на старонках газеты знаходжу адказы на не зразумелыя для мяне пытанні. Заўважу, што ў апошні час змест газеты значна змяніўся ў лепшы бок, стала больш друкавацца жывога і разнастайнага, карыснага для кожнага педагога. Многія артыкулы мы часта абмяркоўваем у сямейным коле, з адпаведнымі высновамі для сябе.

Што ж хочуць бачыць на старонках газеты педагогаў Алена Міхайлаўна і Мікалай Васільевіч у будучым? Больш артыкулаў аб высокамаральных учынках нашых людзей, аб дабрыні і павазе адзін да аднаго, аб узаемаадносінах у сям'і, паміж бацькамі і дзецьмі, у працоўных калектывах, паміж суседзямі, аб узаемавыручцы і ўзаемадапамозе.

Сваё сяброўства з газетай педагогаў мы будзем працягваць.

Ілля БАРЫСАЎ.

НА ЗДЫМКУ:
А.М. і М.В.Салей у момант абмеркавання матэрыялу газеты.

Фота аўтара.

Старшая школа будзе шматварыянтнай

"Варыятыўнае навучанне на старшай ступені 12-гадовай школы" - пад такой назвай працавала адна з секцый на другім з'ездзе настаўнікаў. У ёй прыняло ўдзел каля 300 дэлегатаў. Можна лічыць, што яна адрознівалася ад усіх астатніх секцый і па колькасці прысутных, і па важнасці тэмы, і па гарачыні выступленняў удзельнікаў. Вядучымі секцыі былі - А.Е.Лісейчыкаў, намеснік дырэктара па навуковай рабоце Нацыянальнага інстытута адукацыі, і М.С.Фяськоў, начальнік галоўнага ўпраўлення агульнай сярэдняй адукацыі Міністэрства адукацыі.

На пачатку работы секцыі Алег Еўдакімавіч Лісейчыкаў запрасіў удзельнікаў падзяліцца назапашаным вопытам, расказаць аб рабоце па перадавых тэхналогіях, а таксама абмеркаваць узніклыя праблемы і шляхі іх вырашэння. Ён таксама зазначыў, што іх выступленні будуць улічаны пры ўдакладненні і карэкціроўцы асноўных палажэнняў развіцця сістэмы варыятыўнай адукацыі на старшай ступені 12-гадовай школы, якія распрацаваны Міністэрствам адукацыі і Нацыянальным інстытутам адукацыі. Удзельнікам секцыі было таксама прапанавана адказаць на пытанні анкеты па гэтай тэме.

Якая яна будзе, апошняя ступень 12-гадовай школы? У сваім дакладзе А.Е.Лісейчыкаў даволі ярка і з надзеяй на добрыя вынікі акрэсліў яе. Вучань змога выбіраць, дзе яму атрымліваць адукацыю ў 10 – 11 класах школы (ліцэйскія класы), прафесійна-тэхнічных навучальных установах, тэхнікумах і каледжах ці іншых навучальных установах. [illegible] Мэтай рэформы якраз з'яўляецца задавальненне адукацыйных патрэб асобы з улікам яе індывідуальных асаблівасцей і магчымасцей.

Алег Еўдакімавіч азначыў тры дыскусійныя пытанні, якія трэба абмеркаваць на секцыі. Яны тычацца шматпланавасці варыятыўнай адукацыі. Іх можна прадставіць у трох аспектах: 1) навукова і нарматыўна-метадычны; 2) арганізацыйна-педагагічны; 3) кіраўніцкі і кадравы.

У структуры зместу агульнай адукацыі ў базісным вучэбным плане вылучаюцца чатыры напрамкі профільнай дыферэнцыяцыі (дзе таксама магчымы розныя профілі навучання) – агульнаадукацыйны, гуманітарны (уключаючы эстэтычны), прыродазнаўча-матэматычны, тэхналагічны.

Для навучання на трэцяй ступені школы ўстанаўліваецца агульны вучэбны план з адзіным пералікам вучэбных курсаў і прадметаў для абавязковага вывучэння на базавым узроўні. На гэтым узроўні вучэбныя курсы і прадметы могуць быць засвоены вучнямі на розных ступенях якасці (па 5 – і 10-бальнай шкале).

Па асобных агульнаразвіццёвых вучэбных курсах і прадметах, якія пасля не будуць вывучацца з-за спецыфікі будучай прафесіі, у структуры вучэбнага плана профільных ліцэйскіх класаў прадугледжваецца памяншэнне вучэбнай нагрузкі на 10 – 15 працэнтаў у адносінах да базавага ўзроўню іх вывучэння ў традыцыйных адукацыйных класах. Іншымі словамі, уводзіцца агульнакультурны ўзровень іх вывучэння. Але вучэбны матэрыял будзе структурыравацца такім чынам, каб вучань пры змяненні сваіх арыентацый у 10 ліцэйскім класе мог без цяжкасцей перайсці на іншы профіль – асабліва гэта тычыцца агульнаадукацыйнага напрамку.

Абавязковая вучэбная нагрузка для агульнаадукацыйных ліцэйскіх класаў будзе складаць 29 гадзін на тыдзень, а для гуманітарных, прыродазнаўча-матэматычных, тэхналагічных – 26 гадзін.

У апошні час у школах "уцісняліся" вучэбныя курсы і прадметы прыродазнаўча-матэматычнага цыкла. На думку А.Е.Лісейчыкава, гэта адбылося па прычыне спрошчанага разумення гуманітарызацыі як павелічэння аб'ёму гуманітарных ведаў. Для Беларусі, як краіны з развітой вытворчасцю, прыродазнаўча-матэматычнае навучанне – гэта фундамент для падрыхтоўкі кадраў для народнай гаспадаркі. Таму ў 12-гадовай школе на базавым узроўні на вывучэнне гэтых прадметаў колькасць гадзін павялічваецца.

Максімальна дапушчальная нагрузка будзе складаць 34 гадзіны на тыдзень (замест 41 на сёння), кожны школьнік змога вывучаць за кошт школьнага кампанента дадатковыя курсы, [illegible].

Паглыблены ўзровень павелічэння аб'ёму гадзін да 50 працэнтаў ад 100 для паглыбленага вывучэння прадметаў. Гэта – час для адпрацоўкі ўменняў і навыкаў, выканання практычных заданняў, для творчасці і даследавання.

Павышаны ўзровень вывучэння прадметаў будзе фіксаваць верхнюю мяжу абавязковай агульнаадукацыйнай дыферэнцыяцыі і з'яўляцца адзінай базай для прадметнай падрыхтоўкі абітурыентаў да паступлення ў ВНУ (у адваротным выпадку ВНУ павінны [illegible]).

Паглыблены ўзровень вывучэння прадметаў – гэта асобная мадэль, яна прадугледжвае працу з таленавітай (адоранай) моладдзю. [illegible]

Адукацыйныя стандарты будуць распрацоўвацца: стандарты для базавага, павышанага і паглыбленага ўзроўняў. Зараз ідзе іх распрацоўка.

У 2002 годзе плануецца выдаць поўны пакет нарматыўных дакументаў для масавага абмеркавання і карэкціроўкі па нормах і патрабаваннях да структуры, зместу адукацыі, аб'ёму вучэбнай нагрузкі і ўзроўню падрыхтоўкі вучняў па ступенях навучання з улікам чатырох напрамкаў профільнай дыферэнцыяцыі.

Адзін з самых галоўных кірункаў абнаўлення зместу адукацыі і спецыфікі ліцэйскай адукацыі – гэта праектаванне інтэграваных курсаў. Стварэнне інтэграваных курсаў па матэматыцы для гуманітарыяў, па літаратуры і гісторыі – для тэхналагічных класаў і г.д.

На трэцяй ступені школы асобныя вучні могуць вучыцца ў паскораным рэжыме, у форме экстэрна, па індывідуальных планах і г.д.

У сельскіх і малакамплектных школах профільная дыферэнцыяцыя і паглыбленае вывучэнне прадметаў можа рэалізоўвацца праз профільныя класы, групы, індывідуальнае навучанне, а таксама праз вочна-завочную форму. Вопыт у гэтым сэнсе ўжо ёсць.

Старшакласнікам будзе прадастаўлена магчымасць у школе (а не толькі ў ВВК) атрымаць спецыяльнасць, асабліва ў сферы інфармацыйных тэхналогій, малога бізнесу, турызму і мастацтва, што будзе гарантаваць ім своеасаблівую сацыяльную абароненасць.

Будучых настаўнікаў у ВНУ стануць [illegible] па арганізацыйна-педагагічнай дзейнасці ва ўмовах варыятыўнага, рознаўзроўневага навучання ў гарадской і сельскай школе.

Настаўнікі будуць забяспечаны неабходнай навукова-метадычнай і іншай літаратурай.

Даклад А.Е.Лісейчыкава актывізаваў удзельнікаў секцыі. [illegible]

Падручнікі. У сувязі са змяненнем [illegible]

У падрыхтоўцы будучых настаўнікаў ёсць свае недахопы. [illegible]

З новымі тэхналогіямі – свае цяжкасці. [illegible]

Рэформа павінна ліквідаваць перагрузку. [illegible]

Права выступіць на секцыі было прадастаўлена кожнаму, хто хацеў выступіць. [illegible] з такімі аспектамі [illegible] старшай [illegible]. Сярод педагогаў [illegible] зяліцца [illegible] зейнічання [illegible] вучоных [illegible] ятыўнага [illegible] ўсцешвае.

Святлана КІРСАНАВА.

І зноў пра набалелае

Тэма адной з секцый, што працавала падчас II з'езда настаўнікаў нашай краіны, была прысвечана пытанням сістэмы забеспячэння адукацыйнага працэсу ў базавай (асноўнай) 10-гадовай школе. А паколькі базавая (10-гадовая) школа пакуль яшчэ ў праекце школьнага рэфармавання, то кіраўнікі секцыі - Б.А.Гапановіч (намеснік начальніка галоўнага ўпраўлення агульнай сярэдняй адукацыі) і Г.М.Патроўскі (намеснік дырэктара Нацыянальнага інстытута адукацыі) - пашырылі праблемнае поле да ўсіх аспектаў школьнай рэформы.

У абмеркаванні дакладаў на вызначаную тэму прынялі ўдзел дзве катэгорыі педагогаў – "актыўныя" ўдзельнікі эксперыментальных пляцовак, што працуюць у рамках пераходу да дванаццацігадовага школьнага навучання, і "пасіўныя", якія яшчэ знаходзяцца ў пераходным стане. Работа секцыі ўмоўна была падзелена на дзве часткі – інфармацыйную і дыскусійную, але, па сутнасці, прайшла ў рэчышчы інфармацыйным. У зале прысутнічалі педагогі, што прыехалі з розных рэгіёнаў рэспублікі, што працуюць у рэжыме эксперымента. Амаль усе яны мелі магчымасць падзяліцца сваімі ўражаннямі ад нававядзенняў.

Як зазначыў у сваім уступным слове Г.М.Патроўскі, рэформа школы прадугледжвае вырашэнне трох кардынальных пытанняў. Гэта – змяненне структуры школы, што азначае пераход на дванаццацігадовую адукацыю па схеме: 4+6+2; увядзенне ў школу новага зместу адукацыі [illegible]; укараненне ў практыку дзейнасці школы высокаэфектыўных педагагічных тэхналогій.

Генадзь Мікалаевіч падзяліўся [illegible] школьнага рэфармавання: "Па-першае, [illegible]. Па-другое, грунтоўнай перапрацоўкі патрабуюць вучэбныя планы і праграмы па прадметах. [illegible] Па-трэцяе, падрыхтавана, выдадзена і ўключана ў эксперыментальную праграму 400 найменняў вучэбна-метадычных комплексаў па прадметах 5 – 8 года навучання [illegible]. [illegible] 3 гадзіны, у шостых і сёмых – на чатыры, [illegible]."

Большасць выступленняў педагогаў-эксперыментатараў была прысвечана праблемам вучэбна-метадычнага забеспячэння. Настаўніца гісторыі Краснасельскай сярэдняй школы Ваўкавыскага раёна Аляксандра Міхайлаўна Курдзюкова [illegible] вызначыла ўсе плюсы і мінусы падручнікаў новага пакалення. "Вельмі добра, – сказала яна, – што ў нас урэшце з'явіліся свае нацыянальныя падручнікі [illegible]." [illegible] дакументы, карты, атласы, хрэстаматыі, сшыткі па гісторыі, метадычныя дапаможнікі [illegible] Садоўская, настаўніца беларускай мовы і літаратуры Лужкоўскай сярэдняй школы Шаркаўшчынскага раёна. Праблема неадпаведнасці гадзін і аб'ёму інфармацыі існуе і ў беларускай літаратуры, як потым адзначалася, і ў рускай мове.

Настаўнікі, якія працуюць у эксперыментальных класах па новых тэхналогіях, [illegible] змены ў змесце адукацыі накіраваны [illegible] ад аб'ёму ведаў на ўменні, навыкі, творчы падыход. Станоўчым з'яўляецца той факт, што педагогі, якія працуюць у эксперыментальным рэжыме, непасрэдна прымаюць удзел у навуковай працы, уносяць свае карэктывы ў змест падручнікаў. Настаўнік – гэта ў першую чаргу практык, таму яго [illegible] з навукоўцамі дазволіць зрабіць падручнікі больш даступнымі для вучняў – значыць, і больш якаснымі. Але, як зазначыла дырэктар сярэдняй школы № 196 Мінска Зоя Георгіеўна Шыбко, [illegible] павінна быць больш эфектыўным, [illegible] у пастаянным кантакце. Хай сабе і ў праблемным, спрэчным. Усім жа вядома: ісціна нараджаецца ў спрэчцы.

Школьная рэформа ідзе наперад, закранаючы ўсё больш калектываў школ. Акрамя праблем ёсць і станоўчыя моманты, якія таксама адзначаліся ў рабоце секцыі. Галоўнае – перавод эксперыментальных класаў на пяцідзёнку, што значна зніжае нагрузку вучняў. Падчас секцыі праводзілася анкетаванне, у ходзе якога высветлілася: пераважная большасць прысутных асноўнай праблемай лічыць перагрузку зместу адукацыі. [illegible]

Чуліся добрыя водгукі і аб дзесяцібальнай ацэнцы ведаў. [illegible] намеснік дырэктара па вучэбна-выхаваўчай рабоце сярэдняй школы № 29 Гомеля [illegible] З аднаго боку, такая сістэма [illegible], а з другога – педагогі не заўсёды згодныя з крытэрыямі выстаўлення адзнак. Напрыклад, адзнакі 9 – 10 ставяцца за творчы адказ. А ці ёсць хоць нейкія патрабаванні да такога адказу? Вучань, атрымаўшы 7 – 8 балаў за поўны і беспамылковы адказ, не атрымлівае маральнага задавальнення. Гэту праблему ўзняла настаўніца матэматыкі сярэдняй школы № 24 Гродна Ларыса Мікалаеўна Сеўрукова.

Скончылася праца секцыі, на якой былі акрэслены шматлікія праблемы. На жаль, абмеркавання не адбылося, на пачатку запланаваная дыскусія ператварылася ў справаздачу. Тым не менш набалелае прагучала і будзем спадзявацца, яно дойдзе да адрасатаў.

Вольга ДУБОЎСКАЯ.

Годны пачатак жыцця - з дапамогай дастойных прафесіяналаў

Наш час характарызуецца змяненнем поглядаў на пачатак чалавечага жыцця. Ва ўсіх развітых краінах свету зараз прыярытэтная ўвага надаецца перыяду дзяцінства ад 0 да 10 гадоў. Дэвіз "Годны пачатак жыцця ад 0 да 10", якім кіруюцца сёння ўрады заходніх краін, стаў магчымым дзякуючы навукоўцам, якім удалося пераканаць грамадскасць, што менавіта ў гэтым узросце трэба ўкладваць у дзіця па максімуму.

Менавіта ў гэтым узросце фарміруюцца асновы фізічнага, псіхічнага і духоўна-маральнага развіцця асобы, якія аказваюць істотны ўплыў на далейшае жыццё кожнага дзіцяці і грамадства ў цэлым. Тое, што атрымае дзіця ад дарослых у гэты перыяд, стане падмуркам, на якім збудуецца ўсё яго далейшае жыццё. **Гэтая новая парадыгма, а таксама пытанні пераемнасці сямейнага выхавання, дашкольнай і пачатковай адукацыі былі ў цэнтры ўвагі дэлегатаў II з'езда настаўнікаў Беларусі, якія ўдзельнічалі ў рабоце секцыі "Сямейнае выхаванне, дашкольная і пачатковая адукацыя".**

Па колькасці дзяцей, якія ў нас наведваюць дашкольныя ўстановы (70 працэнтаў), мы набліжаемся да стандартаў заходніх дзяржаў. Асабліва неабходна, каб у дзіцячы сад хадзілі пяцігадовыя, бо менавіта там яны змогуць атрымаць найлепшую падрыхтоўку да школы. У нашай краіне атрымліваюць дашкольную адукацыю 86,7 працэнта пяцігадовых (у горадзе – 92 працэнты, на вёсцы – 53 працэнты); мяркуецца, што правядзенне аперацыі "Аўтобус" дазволіць і сельскім дзецям выкарыстаць сваё права наведваць дашкольную ўстанову.

З 1993 года нашы дашкольныя ўстановы атрымалі магчымасць працаваць у трох кірунках: з пастаянным кантынгентам дзяцей; працаваць па гнуткім рэжыме; аказваць прафесійную дапамогу сям'і ў хатніх умовах. А гэта значыць, што сёння дзіцячыя сады могуць ствараць групы выхаднога дня (на суботу-нядзелю), фарміраваць падрыхтоўчыя групы на платнай аснове, ствараць сямейныя дзіцячыя сады (напрыклад, на вёсцы, дзе дзяцей нямнога), аказваць дадатковыя аздараўленчыя паслугі. У краіне ідзе развіццё новых форм дашкольнай і пачатковай адукацыі. Асноўная праблема, з якою сутыкаюцца пры гэтым дзіцячыя сады, – зацвярджэнне расцэнак на платныя паслугі. Рэкамендацыі аб прадастаўленні новых форм паслуг у дашкольнай і пачатковай адукацыі ў бліжэйшы час павінны паступіць ад Нацыянальнага інстытута адукацыі.

Нельга гаварыць аб якасці дашкольнай і пачатковай адукацыі і аб іх пераемнасці, абыходзячы ўвагай сям'ю. Менавіта яна павінна быць зацікаўлена ў правільным развіцці здольнасцей дзіцяці з дапамогай прафесіяналаў.Таму Міністэрства адукацыі арыентуецца на стварэнне адкрытай мадэлі вучэбна-выхаваўчай установы, якая характарызуецца ўключэннем бацькоў (пад кіраўніцтвам прафесіяналаў) у выхаваўча-адукацыйны працэс, з мэтай стварэння ўмоў для забеспячэння адзінай лініі фізічнага і псіхічнага развіцця дзіцяці з улікам яго індывідуальных і ўзроставых асаблівасцей.

Наша рэспубліка таксама робіць стаўку на развіццё інтэграваных вучэбна-выхаваўчых устаноў (дзіцячы сад – школа; Цэнтр развіцця дзіцяці; гульнявыя цэнтры; сезонныя пляцоўкі і інш.). Міністэрства адукацыі плануе выйсці з прапановай аб выдзяленні сродкаў на праект па падрыхтоўцы спецыялістаў для такіх устаноў.

***

Асноўным сродкам забеспячэння пераемнасці ў адукацыі з'яўляюцца новыя педагагічныя тэхналогіі бесперапыннай дашкольна-школьнай адукацыі. Зараз у рэспубліцы ідзе эксперымент па ўкараненні ў практыку праграмы "Школа-2100", якая прадугледжвае плаўны пераход дзяцей ад дзіцячага сада да школы. Гэты ж момант закладзены ў базавай дзяржаўнай праграме "Пралеска", якую сёлета ўпершыню паспрабавалі састыкаваць з праграмай пачатковай школы.

Гаварылася на секцыі і аб падрыхтоўцы будучых педагогаў, якая выклікае шмат нараканняў з-за нескаардынаванасці вучэбных планаў і праграм, па якіх рыхтуюць выхавальнікаў дзіцячых садоў і настаўнікаў пачатковых класаў, а таксама з-за нескаардынаванасці вучэбных праграм у сістэме "педкаледж-ВНУ". Галоўная ж выснова, з якой пагадзіліся ўсе ўдзельнікі секцыі – гэта тое, што, каб забяспечыць годны пачатак жыцця і максімальнае развіццё фізічнага і псіхічнага патэнцыялу нашых дзяцей, трэба забяспечыць годны статус педагогам дашкольнай і пачатковай адукацыі. Бо толькі годныя прафесіяналы змогуць вырасціць годнае пакаленне.

Святлана СУБОЦІНА.

Прыярытэт - выхаванню

"Змест і тэхналогія выхавання ў сучаснай школе" - такую назву мела секцыя, работай якой кіраваў начальнік галоўнага Упраўлення сацыяльнай і выхаваўчай работы Міністэрства адукацыі Г.А.Бутрым. У абмеркаванні вострых і актуальных праблем выхавання дзяцей і падлеткаў у школе, пазашкольных установах, соцыуме, сям'і прыняло ўдзел больш як 200 дэлегатаў і запрошаных на з'езд спецыялістаў сістэмы адукацыі, сярод іх: кіраўнікі абласных і раённых упраўленняў адукацыі, іх намеснікі па выхаваўчай рабоце, метадысты і інспектары, навукоўцы,педагогі-выхавальнікі, сацыяльныя педагогі, псіхолагі, спецыялісты пазашкольных устаноў, прадстаўнікі грамадскіх арганізацый і інш.

Выхаванне дзяцей і моладзі ў сучасным грамадстве адбываецца ва ўмовах эканамічных і палітычных пераўтварэнняў, рэфармавання ўсёй сістэмы адукацыі. Гэта патрабуе істотна новых, сугучных часу падыходаў. Педагагічная навука актыўна вядзе пошук новых тэхналогій і шляхоў іх практычнага выкарыстання ў школе. Сучасна пабудаваны выхаваўчы працэс выглядае больш складаным, чым традыцыйная практыка, класічныя падыходы, прыёмы і прынцыпы савецкай школы.

Тэрмін "інавацыя" апошнім часам атрымаў папулярнасць. Так, напрыклад, толькі ў Віцебскай вобласці цяпер рэалізуецца 25 інавацыйных педтэхналогій. Але ж справа не ў колькасці, а ў якасці.

У рэжыме "школы народнай педагогікі" ўжо сем гадоў працуе Празоранская сярэдняя школа Глыбоцкага раёна, укараняецца тэхналогія "Школа выбару" ў Бабініцкай школе Аршанскага раёна, паспяхова дзейнічае інавацыя "Школа сацыяльнага аптымізму" ў сярэдняй школе № 12 Наваполацка. Гэта – астраўкі перадавога выхаваўчага вопыту, якія радуюць і пераконваюць у тым, што інавацыйная дзейнасць прыносіць плён. Але варта прызнаць, што педагогі, якія непасрэдна вядуць інавацыйную дзейнасць, часам не маюць адпаведнай падрыхтоўкі. Гэта тычыцца і тых, хто арганізуе эксперымент – кіраўнікоў і метадыстаў. Вось і атрымліваецца, што, з аднаго боку, вопыт назапашваецца, а з другога – не ўсведамляюцца на адпаведным узроўні вынікі ўкаранення інавацый педагогамі. Кіраўнікам бывае складана абагульніць і прадставіць гэтыя вынікі, часам не ведаюць яны, што вызначыць як вынік, бо інавацыйныя выхаваўчыя працэсы не дыферэнцыруюцца ад іншых – адукацыйных, метадычных. Уся праблема – у недастатковым развіцці навуковага мыслення педагогаў-практыкаў. Яны не валодаюць у неабходнай ступені прыёмамі аналізу, структуравання, ацэнкі. Педагогі, якія дасягнулі высокіх вынікаў у практычнай рабоце з дзецьмі, не заўсёды могуць акрэсліць і вызначыць дакладныя формы і метады сваёй дзейнасці. Неабходны дакладныя крытэрыі прафесіянальнай гатоўнасці педагога-выхавальніка да інавацыйнай працы. Існуе і праблема псіхалагічнай падрыхтоўкі, змянення "педагагічнага менталітэту", разбурэння пэўных стэрэатыпаў і ўстановак. Паўстае пытанне далейшага развіцця і ўдасканалення метадычнай службы ўсёй выхаваўчай сістэмы. Варта ўрэшце арганізаваць інфармацыйны цэнтр інавацый, які б распаўсюджваў адрасы перадавога вопыту. Гэтыя думкі і прапановы на секцыі выказала намеснік начальніка Віцебскага абласнога ўпраўлення адукацыі Т.Я.Цыганкова.

Міністэрства адукацыі з дапамогай навукоўцаў стварыла канцэпцыю выхавання дзяцей, распрацавала праграму выхаваўчай дзейнасці. У кожнай вобласці, раёне рэалізуюцца, акрамя гэтых і іншых міністэрскіх дакументаў, свае рэгіянальныя праграмы.

Аднак давайце зададзім пытанне: ці здольны кожны, асобна ўзяты педагог-выхавальнік, класны кіраўнік у сваёй практычнай дзейнасці рэалізаваць іх у поўнай меры? На думку многіх выступоўцаў, гэта немагчыма. З-за навучальных перагрузак – слабы выхаваўчы патэнцыял урока, змест навучання скіраваны больш на атрыманне пэўных ведаў, а не на развіццё і фарміраванне адпаведных маральных якасцяў у дзяцей.

Ужо даўно ідзе размова аб увядзенні ў агульнаадукацыйную школу інстытута вызваленых класных кіраўнікоў. Такі інстытут створаны, але толькі ў гімназіях, ліцэях, каледжах. А ў самой масавай школе так і засталіся працаваць настаўнікі-прадметнікі з поўнай навучальнай нагрузкай плюс паўстаўкі класнага кіраўніцтва на 25-30 вучняў.

Ці магчыма ў такіх умовах класнаму кіраўніку "дайсці" да кожнага вучня, пазнаць, зразумець, прыняць яго такім, які ён ёсць не навешваючы ярлык "цяжкі падлетак"? Няма паслухмяных і "цяжкіх" вучняў, ёсць розныя дзеці, якія патрабуюць да сябе індывідуальнага падыходу.

Паяўленне ў школе такіх спецыялістаў як сацыяльны педагог і псіхолаг у нейкай ступені аблегчыла выхаваўчую працу класных кіраўнікоў, педагогаў-прадметнікаў, кіраўніцтва школы.

Сацыяльны педагог выконвае ролю ланцужка, які звязвае сям'ю са школай, ён працуе як з самімі вучнямі, так і з іх бацькамі, а таксама з калегамі-педагогамі.

Пасада гэта новая, і таму, на жаль, не ўсе сацыяльныя педагогі маюць спецыяльную адукацыю. Так, напрыклад, у Скідэльскім раёне Гродзенскай вобласці толькі 33 працэнты сацыяльных педагогаў скончылі курсы перападрыхтоўкі па спецыяльнасці, і толькі 13 працэнтаў маюць спецыяльную вышэйшую адукацыю.

Аднак сацыяльны педагог, на думку А.У.Шылоўскай (сярэдняя школа № 1 Скідэля), ужо сёння здольны забяспечыць сацыяльна-педагагічную дапамогу як вучню, так і асобнай сям'і. Вось прыклад. Адчай і нястача падштурхнулі маці пяцярых дзяцей да ўжывання алкаголю. Яна перастала іх даглядаць, а тыя, у сваю чаргу, пачалі дрэнна ставіцца да маці: выганялі яе п'яную з дому, выклікалі міліцыю. Шмат намаганняў было прыкладзена сацыяльным педагогам: доўгія гутаркі з маці-п'яніцай, парады, дапамога ва ўладкаванні яе на працу, размовы з дзецьмі...

У выніку жанчына змяніла свае паводзіны, вярнулася ў сям'ю, пайшла працаваць, чацвёра дзяцей скончылі школу, працуюць, двое ўжо стварылі свае сем'і і падтрымліваюць добразычлівыя адносіны з маці.

Аднак, па меркаванні наступнага выступоўцы, працаваць сацыяльным педагогам здольны далёка не ўсе настаўнікі, таму што гэтая прафесія мае свае спецыфічныя асаблівасці. Трэба ў школе, ВНУ весці сур'ёзную прафарыентацыйную работу па выяўленню матывацыі ў будучых сацыяльных педагогаў для такой дзейнасці. Толькі ўсвядомлены выбар гэтай прафесіі дазволіць будучаму спецыялісту працаваць плённа і эфектыўна ў соцыуме.

Каштоўны вопыт супрацоўніцтва з сям'ёй назапасіла школа. Гэта і арганізацыя бацькоўскага усенавуча, прычым дыферэнцыравана – як з добрымі, моцнымі сем'ямі, так і з сем'ямі, якія ўхіляюцца ад выхавання сваіх дзяцей. Гэта і бацькоўскія лекторыі, канферэнцыі, семінары-практыкумы, кансультацыі, сумесныя святы з дзецьмі, паседжанні сямейных клубаў і гасцёўняў, выставы альбомаў, спартыўныя спаборніцтвы, класныя гадзіны, традыцыйнае ўзнагароджанне падзячнымі лістамі лепшых бацькоў, работа Саветаў садзейнічання сям'і і школе на асобных прадпрыемствах і інш.

Аднак, на жаль, працэс выхавання дзяцей апошнім часам усё больш становіцца справай толькі школы: з кожным годам павялічваецца колькасць няпоўных сем'яў, дзяцей, бацькі якіх пазбаўляюцца сваіх правоў з-за п'янства, бадзяжніцтва, нежадання працаваць. Рэзка павялічылася колькасць сацыяльных сірот.

Сістэма адукацыі пачала рэагаваць на гэты негатыўны працэс стварэннем у рэгіёнах сацыяльных прытулкаў, сацыяльна-педагагічных цэнтраў, шырокай сеткі псіхолага-педагагічных службаў, дзе пэўная катэгорыя дзяцей, іх бацькі могуць атрымаць кваліфікаваную дапамогу спецыялістаў, харчаванне і часовы начлег. Сродкі для ўтрымання гэтых устаноў неабходна спаганяць з вінаватых бацькоў, а не працуючых накіроўваць на прымусовую работу.

Трэба заканадаўча вызначыць узровень адказнасці сям'і за выхаванне дзяцей і прымаць меры па выкананні вызначаных патрабаванняў.

Педагогаў-выхавальнікаў трывожыць і тое, што хваля насілля, жорсткасці, разбэшчанасці літаральна навальваецца на нашых дзяцей з экранаў тэлевізараў, сродкаў масавай інфармацыі, кінатэатраў і камп'ютэраў. Неабходна зрабіць строгі адбор праграм для трансляцыі па нацыянальнаму тэлебачанню, узнавіць паказ вучэбных, пазнавальных перадач.

Сістэма пазашкольнай адукацыі і выхавання ў нашай дзяржаве, бадай, адзіная сярод краін СНД здолела захаваць свае традыцыі і дасягненні. Але, на думку выступоўцаў, сёння яна патрабуе асаблівай увагі і фінансавай дапамогі дзяржавы для ўмацавання матэрыяльнай базы шматлікіх устаноў, удасканалення выхаваўчай работы ў гуртках, лабараторыях, клубах, секцыях. Неабходна павысіць статус спецыяліста пазашкольнай установы.

І яшчэ адна праблема – здароўе дзяцей. Яно з кожным годам пагаршаецца, асабліва ў юных жыхароў Чарнобыльскай зоны.

Патрабуецца распрацоўка рэспубліканскай праграмы "Здаровы лад жыцця дзяцей сярэдняга і старэйшага школьнага ўзросту". Прапаганда і развіццё масавай фізічнай культуры і спорту па месцы жыхарства павінны стаць правілам кожнай навучальнай установы.

Толькі па-сапраўднаму здаровы настаўнік здольны выхаваць здаровага вучня. Праз кожны прадмет, кожнае пазашкольнае мерапрыемства павінна весціся навучанне здароваму ладу жыцця.

Педагог-выхавальнік – галоўная асоба, здольная фарміраваць будучыню нашай краіны. Удзельнікі секцыі прынялі шэраг прапаноў, накіраваных на развіццё і ўдасканаленне ўсёй сістэмы выхавання дзяцей і моладзі, якія былі ўключаны ў рэзалюцыю II з'езда настаўнікаў.

Ірына КУЛІКОЎСКІХ.

З улікам рэальнай сітуацыі

На другім з'ездзе настаўнікаў працавала секцыя пад назвай "Змяненне ролі і месца прафесійна-тэхнічнай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі ў развіцці працоўных рэсурсаў Рэспублікі Беларусь", у якой удзельнічала каля 150 чалавек.

Як зазначыў у сваім выступленні кіраўнік секцыі, першы прарэктар Рэспубліканскага інстытута прафесійнай адукацыі Эдуард Каліцкі, работа яе прысвячалася стратэгічнай праблеме сучаснага грамадства – падтрыманню і развіццю якасці працоўных рэсурсаў краіны – вырашальнага фактару стварэння канкурэнтаздольнай эканомікі і забеспячэння нацыянальнай бяспекі. Асноўнымі тэндэнцыямі развіцця нашай краіны, якія немагчыма рэалізаваць без перамен у сістэме прафесійна-тэхнічнай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі, з'яўляюцца паскарэнне тэмпаў развіцця эканомікі з улікам патрабаванняў часу, пераход да інфармацыйных тэхналогій, высокая мабільнасць рабочай сілы, дынамічныя структурныя змены ў сферы занятасці, пашырэнне магчымасцей чалавека ў яго прафесійным вызначэнні.

Гэта азначае, што прафесійная адукацыя знаходзіцца ў непарыўнай сувязі з нашым грамадствам і павінна аператыўна рэагаваць на яго патрабаванні. Характэрна і тое, што ў сённяшніх умовах адукацыя павінна мець апераджальны характар.

Была засяроджана ўвага ўдзельнікаў секцыі на праблеме мадэрнізацыі сістэмы прафесійнай адукацыі. Ужо створаны і паспяхова дзейнічаюць навучальныя ўстановы новага тыпу, распрацаваны варыятыўныя адукацыйныя праграмы. Адбываецца пашыраная інтэграцыя прафесійна-тэхнічнай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі. Пачата работа па стварэнні нацыянальнай спецыялізаванай інфармацыйнай сеткі Прафнет, адкрыта падрыхтоўка прафесійна-педагагічных кадраў новай кваліфікацыі, ажыццяўляецца мадэрнізацыя зместу прафесійнай адукацыі. У рамках выканання ўрадавай праграмы развіцця прафесійна-тэхнічнай адукацыі на 2001 – 2005 гады вядзецца распрацоўка праекта Закона аб ПТА, праграм тэхнічнага пераўзбраення прафесійна-тэхнічных навучальных устаноў, кадравай падтрымкі развіцця прафесійнай адукацыі. Больш як 60 навучальных устаноў прафесійнай адукацыі працуе ў рэжыме эксперыменту.

Аднак сённяшняя сістэма адукацыі, яе матэрыяльная база, статус інжынерна-педагагічнага работніка не адпавядаюць у поўнай меры сучасным патрабаванням краіны, наймальніка і асобы.

Таму неабходна змяніць сам падыход да адукацыі з боку ўрада і грамадства. Гэта павінна выразіцца ў яе глыбокай трансфармацыі, у неабходным павелічэнні аб'ёмаў фінансавай падтрымкі, асаблівым клопаце аб яе работніках.

Праблемам збалансаванасці попыту і прапановы на рынку працы, бесперапыннасці прафесійнай адукацыі, навукова-метадычнага суправаджэння, матэрыяльна-тэхнічнай абсталяванасці, кадравага забеспячэння быў прысвечан шэраг выступленняў удзельнікаў секцыі.

У прыватнасці, выступленне дырэктара мінскага ПТВ № 9 А.Куўшыннікава прасякнута праблемай узаемаадносін прафтэхустановы з вытворчасцю. Як вядома, у сталічнай сістэме ПТА прыжыліся дагаворныя стасункі з адпаведнымі прадпрыемствамі. Згаданае вучылішча мае доўгатэрміновае ўзаемадзеянне з Мінскім аўтамабільным заводам. Як зазначыў дырэктар, пытанні вытворчай практыкі, працаўладкавання выпускнікоў заўсёды ўваходзяць у парадак дня адміністрацыі завода. Акрамя гэтага, штомесячная дапамога ў памеры паўтара мільёны рублёў – вельмі адчувальная для ўстановы.

Дырэктар Слуцкага прафесійна-тэхнічнага каледжа Б.Блахін узняў праблему бесперапыннасці прафесійнай адукацыі. Справа ў тым, што каледж сёння вядзе падрыхтоўку рабочых і спецыялістаў перапрацоўчай прамысловасці на двух узроўнях. Але гэта не павінна быць апошняй прыступкай у адукацыі. Таму калектыў установы замацоўвае сувязі з ВНУ, у прыватнасці з Маскоўскай дзяржаўнай тэхналагічнай акадэміяй. Кіраўнік слуцкай установы ўзняў пытанне матэрыяльнага і фінансавага забеспячэння прафтэхсістэмы, засяродзіўшы ўвагу на пазабюджэтнай дзейнасці.

З гэтым жа пытаннем выступіў і А.Бахановіч, дырэктар Магілёўскага эканамічнага прафесійна-тэхнічнага каледжа. Мала таго, што гэтая ўстанова з'яўляецца рэабілітацыйным цэнтрам для дзяцей з недахопамі ў псіхафізічным развіцці, тут яшчэ вельмі развіта мастацкая і тэхнічная творчасць. Больш за 400 найменняў прадукцыі вырабляюць выхаванцы гэтай установы. Сотнямі мільёнаў рублёў папоўніўся бюджэт каледжа апошнім часам. Руплівы гаспадар А.Бахановіч выкарыстоўвае сродкі на ўмацаванне вучэбнай базы, на заахвочванне педагагічнага калектыву і навучэнцаў.

Кобрынскае ПТВ № 153 яшчэ да нядаўняй пары лічылася тэкстыльным. Але па прафесіі гэтай галіны колькасць груп значна скарочана. Як зазначыла дырэктар установы М.Клачковіч, вучылішча знаходзіцца сёння ў адаптацыйным стане да рынкавых патрабаванняў і працуе ў рэжыме эксперыменту. Сутнасць яго выражаецца ў тым, што ўстанова сёння "абкатвае" шэраг новых спецыяльнасцей, якія запатрабаваны рынкам працы. Сярод іх: "Повар, швачка, сацыяльны работнік", "Швачка, кравец, прадпрымальнік, страхавы агент" і іншыя.

Такую рэзкую пераарыентацыю ўстановы на зусім новыя прафесіі можна патлумачыць попытам рэгіёна на гэтыя кадры. Выступоўца адзначыла і той факт, што ў апошні час наладжана сувязь з тэкстыльнай вытворчасцю Расіі, дзе знайшлі прымяненне прафесійныя навыкі выхаванцаў ПТВ з Кобрына.

Па злабадзённых пытаннях прафесійнай адукацыі выступілі прадстаўнікі сярэдніх спецыяльных устаноў.

У ходзе работы секцыі быў азначаны шэраг прапаноў, якія закладзены ў рэзалюцыю пасяджэння.

Ала КЛЮЙКО.

У дапамогу настаўніку

Дзве ружы, гонар і свабода

З 1974 года я з'яўляюся Вашым пастаянным чытачом. Усе гэтыя гады газета для мяне была добрым дарадчыкам і сябрам. З вялікай цікавасцю я чытаю артыкулы аб укараненні новых педтэхналогій у адукацыйны працэс. Зараз я таксама працую ў кірунку асобасна арыентаванага навучання вучняў і стараюся "знайсці чалавека ў чалавеку", як сказана ў адным з біблейскіх запаветаў. Іншымі словамі, імкнуся адшукаць і адкрыць у кожным вучню яго талент, тое, што раскрывае яго як асобу. Адной з найцікавейшых асобасна арыентаваных педтэхналогій, на мой погляд, з'яўляецца тэхналогія французскіх педагагічных майстэрняў. Яна дае магчымасць кожнаму вучню праявіць сябе, мае высокі выхаваўчы патэнцыял. Я прапаную варыянт урока па беларускай мове, праведзены ў форме французскіх педагагічных майстэрняў.

Беларуская мова. 9 клас, базавы ўзровень навучання.

Тэма ўрока: складаныя сказы з рознымі спосабамі сувязі іх частак. (Урок пісьмовай творчасці).

Задача ўрока: правяраць уменне вучняў выкарыстоўваць атрыманыя веды пры самастойнай рабоце, тлумачыць пастаноўку знакаў прыпынку на мяжы частак такіх сказаў.

Мэта ўрока: пры дапамозе сістэмы заданняў уключыць вучняў у працэс пошукавай дзейнасці, даць магчымасць паверыць у сябе, выклікаць уяўленне, паставіць іх у сітуацыю выбару, садзейнічаць развіццю вуснай і пісьмовай мовы, ажыццяўляць міжпрадметныя сувязі з рускай мовай.

Наглядныя дапаможнікі: рэпрадукцыі карцін І.Архімчыка "Абаронцы Брэсцкай крэпасці", Н.Талкунова "Абаронцы Брэсцкай крэпасці" і "Бессмяротнасць", фанаграма сімфанічнай паэмы Г.Вагнера "Вечна жывыя", кветкі, свечка.

Некалькі хвілін гучыць музыка. Яна ствярае адпаведны настрой на працу. На стале ў вазе стаяць дзве ружы, побач – у шклянцы з жытам царкоўная свечка.

Аб'яўляю тэму ўрока і яго задачы, акрэсліваю яго форму і прашу вучняў сфармуляваць мэту. Затым аб'яўляю, што сёння ў час работы французскай педагагічнай майстэрні мы будзем весці размову не толькі пра складаныя сказы, пастаноўку знакаў прыпынку на мяжы іх частак, але напачатку пагаворым пра чалавечы гонар.

– Як вы мяркуеце, чаму я вырашыла пагаварыць з вамі пра гонар?

Вучні абменьваюцца думкамі.

– А што такое гонар? – працягваю далей. – Давайце зазірнем у слоўнікі, кнігі.

Раскрываю створкі дошкі, на якіх запісаны цытаты з розных крыніц:

1. Гонар – грамадска-маральная годнасць, тое, што выклікае і падтрымлівае агульную павагу, пачуццё гордасці;

– цнатлівасць, бязгрэшнасць, нявіннасць (для жанчын);

– поле гонару – поле бою (высокае, устарэлае).

(Слоўнік Ожагава).

2. Паняцце гонару расквітае адносіны чалавека да самога сябе і адносіны да яго з боку грамадства.

(Этыка. Хрэстаматыя. 9 клас. Мн.; Нар.асвета, 1986, с.173.)

3. Гістарычна паняцце гонару ўзнікла ў маральнай свядомасці грамадства ў выглядзе ўяўлення аб радавым і саслоўным гонары. (Этыка. Хрэстаматыя, с.173.)

4. Шануй гонар змаладу. (Прыказка).

Працягваецца размова з класам:

– Як узнікла паняцце гонару?

– Які сэнс гэтага слова?

Вядзецца гутарка з выкарыстаннем цытат № 2, 4, затым 1.

– Ёсць яшчэ адно паняцце гонару – паняцце ратнай славы. Звяртаю ўвагу вучняў да другой паловы дошкі, дзе размешчаны рэпрадукцыі карцін.

– Што вы ведаеце пра абарону Брэсцкай крэпасці? – пытаю ў вучняў.

У час гутаркі нараджаецца думка, што Брэсцкая крэпасць стала для соцень салдат не толькі полем бою, але і полем салдацкага гонару.

– А зараз вазьміце фламастары, – кажу вучням, – і на аркушы паперы прыгожа напішыце слова "ГОНАР".

Вучні працуюць.

Прапаную першае заданне: складзіце асацыятыўны рад словазлучэнняў з гэтым словам. Вучні працуюць самастойна. Калі заданне выканана, прашу іх прачытаць, што яны запісалі, і дапісаць словазлучэнні, якія назвалі іх сябры. Так з'явіўся першы запіс:

чалавечы гонар, гонар жанчыны, гонар афіцэра, гонар бацькі і маці, салдацкі гонар, мець гонар, справа гонару, шанаваць гонар, вярнуць гонар, страціць гонар, аддаць часць і інш.

Потым выбар. Прашу вучняў выбраць словазлучэнні самыя высокія паводле гучання і падкрэсліць іх.

Вучні называюць словазлучэнні, якія яны выдзелілі, і даецца каментар.

– А зараз запішыце словы, якія з'яўляюцца сінонімамі да гэтага слова.

Калі работа закончана, прашу назваць словы, якія дзеці запісалі, і дапісаць пад слоў, якія назвалі сябры.

Так з'явіўся рад слоў: пашана, павага, гордасць, годнасць і інш.

Пасля абмеркавання гэтага рада прапаную наступнае заданне: падбярыце словы-антонімы. Дзеці самастойна працуюць, пасля называюць іх і дапаўняюць свой рад: ганьба, знявага, зняславіць, здрада, здрадніцтва, прадажніцтва, падзенне.

– Што стаіць за гэтымі словамі? – пытаю вучняў. – Як адчувае сябе чалавек, перажыўшы ганьбу?

Наступная, самая важная частка ўрока – разрыў.

Выразна, высокаэмацыянальна чытаю ўрывак з кнігі Б.Васільева "В списках не значился":

Они медленно шли по коридору. По дыханию Свицкий понимал, что каждый шаг давался неизвестному с мучительным трудом.

– Скажешь нашим, – тихо сказал неизвестный, – скажешь нашим, когда они вернутся, что я спрятал... – он вдруг замолчал. – Нет, ты скажешь им, что крепости я не сдал. Пусть ищут. Пусть как следует ищут во всех казематах. Крепость не пала: она просто истекла кровью. Я – последняя ее капля... Какое сегодня число?

– Двенадцатое апреля.

– Двадцать лет, – неизвестный усмехнулся. – А я просчитался на целых семь дней...

...Скрипач поспешно отступил в сторону, оглянулся и впервые увидел, кого он вывел из глухого каземата.

У входа в подвал стоял невероятно худой, уже не имевший возраста человек. Он был без шапки, длинные седые волосы касались плеч. Кирпичная пыль въелась в перетянутый ремнем ватник, сквозь дыры на брюках виднелись голые, распухшие, покрытые давно засохшей кровью колени. Из разбитых, с отвалившимися головками сапог торчали чудовищно раздутые, черные, отмороженные пальцы. Он стоял, строго выпрямившись, высоко вскинув голову, и не отрываясь смотрел на солнце ослепшими глазами. Из этих глаз, немигающих и пристальных, неудержимо текли слезы.

... – Назовите ваше звание и фамилию, – перевел Свицкий.

– Я – русский солдат.

Голос прозвучал хрипло и громко, куда громче, чем требовалось: этот человек долго прожил в молчании и, уже плохо управлял своим голосом. Свицкий перевел ответ, и генерал снова о чем-то спросил.

– Господин генерал настоятельно просит вас сообщить свое звание и фамилию...

Неизвестный вдруг медленно повернул голову, и в генерала уперся его немигающий взгляд. И густая борода чуть дрогнула в странной торжествующей насмешке:

– Что, генерал, таперь вы знаете, сколько шагов в русской версте?

Это были последние его слова.

Подъехала санитарная машина... Санитары раскинули носилки, а врач что-то сказал, но неизвестный молча отстранил его и пошел к машине.

Он шел строго и прямо, ничего не видя, но точно ориентируясь по звуку работающего мотора. И все стояли на своих местах, и он шел один, с трудом переставляя распухшие, обмороженные ноги.

И вдруг немецкий лейтенант звонко и напряженно, как на параде, выкрикнул команду, и солдаты, щелкнув каблуками, четко вскинули оружие "на караул". И немецкий генерал, чуть помедлив, поднес руку к фуражке.

А он, качаясь, медленно шел сквозь строй врагов, отдававших ему сейчас высшие воинские почести. Но он не видел этих почестей, а если бы и видел, ему было бы уже все равно. Он был выше всех мыслимых почестей, выше славы, выше жизни и выше смерти...

А он брел к работающему мотору, спотыкаясь и оступаясь, медленно передвигая ноги. Подогнулась и оторвалась подошва сапога, и за босой ногой тянулся теперь легкий кровавый след. Но он шел и шел, шел гордо и упрямо, как жил, и упал только тогда, когда дошел.

Возле машины.

Он упал на спину, навзничь, широко раскинув руки, подставив солнцу невидящие, широко открытые глаза. Упал свободным и после жизни, смертию смерть поправ.

(Тэкст узяты з кнігі: Этика. Хрестоматия. 9 клас. Под ред. В.И.Писаренко. Мн.: Нар. асв., 1990, с. 172–174. Некаторыя скарачэнні тэксту ўнесены мною.)

– Амаль дзесяць месяцаў у адзіночку змагаўся гэты салдат.

Час не данёс да нас ні яго імя, ні яго воінскага звання, але мы ведаем, што гэта быў рускі салдат.

Праводжу гутарку з класам:

– У чым выяўляецца пачуццё гонару савецкага салдата?

– Чаму нямецкі афіцэр аддаў чэсць савецкаму салдату, які дзесяць месяцаў абараняў крэпасць у адзіночку?

– Апраўдваеце вы такі ўчынак абаронцы крэпасці ці лічыце яго немэтазгодным?

Прапаную ўшанаваць памяць аб усіх, хто загінуў у гады Вялікай Айчыннай вайны, запаліўшы свечку памяці.

Наступны этап работы: напішыце міні-сачыненне на тэму "Подзвіг твой – бессмяротны, рускі салдат". Прашу звярнуць увагу на выкарыстанне ў мове складаных сказаў. Дазваляю вучням выбраць іншую форму самастойнай работы.

Заключны этап: вучні чытаюць свае творчыя работы ды працуюць над тэкстам, даследуюць, якія віды складаных сказаў яны ўжылі, тлумачаць знакі прыпынку на мяжы частак, вызначаючы ролю складаных сказаў у тэксце.

Апошні момант – рэфлексія. Цікаўлюся: як адчувалі сябе вучні на ўроку; які быў у іх настрой на розных яго этапах; што было нечаканым; што ў сабе яны адкрылі, зразумелі; з якімі цяжкасцямі сустрэліся і як іх пераадолелі.

Гучыць фанаграма "Вечна жывыя". Урок закончаны.

Вось і яшчэ раз перажыла я гэты хвалюючы ўрок. На памяць застаўся верш, які напісаў адзін з маіх вучняў:

Сыпаліся градам снарады,
Рваліся міны наўкол,
Але крэпасць не пала –
Ты адзін вёў бой.
– Хто ты? –
пыталіся немцы.
– Я – рускі салдат!
Але не плакаў ты.
Ты ішоў сляпы,
На абмарожаных нагах,
А нямецкі генерал
Аддаваў табе чэсць.
А ты ішоў,
Як і жыў,
Горда, з прамою спіною.
І ўпаў свабодным.

Ніна САВАСЦЬЯНАВА,
настаўніца роднай мовы і літаратуры Вялікакрушынаўскай сярэдняй школы Рагачоўскага раёна.

Вучні Ірынінскай гімназіі (імя Ірыны Паскевіч) сталі першымі ўдзельнікамі захапляючага вучнёўскага спаборніцтва пад назвай "Інтэлектуальны марафон-2001", што праводзіцца ў Гомелі, і які, як плануецца, дасць магчымасць кожнаму вучню прадэманстраваць набытыя ім веды і навыкі, праявіць інтэлектуальныя здольнасці, раскрыць шматграннасць сваіх інтарэсаў.

НА ЗДЫМКУ: "Інтэлектуальны марафон-2001" стартаваў у Ірынінскай гімназіі.

Фота Сяргея ХАЛАДЗІЛІНА, БЕЛТА.

Вопыт

Псіхалогія - гэта творчасць

Сёння шмат увагі ўдзяляецца пытанням псіхалогіі: выдаецца вялікая колькасць літаратуры, закранаюцца праблемы псіхолагаў, публікуюцца артыкулы ў сродках масавай інфармацыі. Хачу падзяліцца сваім вопытам работы і я. Псіхолагам у Калінкавіцкім ПТВ-184 я працую не першы год. За гэты час я спазнала і пачуццё задавальнення ад працы, і горыч няўдач.

На першапачатковым этапе майго станаўлення як псіхолага сапраўды ўзнікала шмат пытанняў. Галоўнае – з чаго пачаць? Як павярнуць інжынерна-педагагічны калектыў да сябе як да спецыяліста? Як наладзіць узаемасупрацоўніцтва? Тады мне, нявопытнаму работніку, вялікую падтрымку і дапамогу аказала наша абласное метадычнае аб'яднанне педагогаў-псіхолагаў пры Гомельскім абласным вучэбна-метадычным цэнтры прафадукацыі, на пасяджэннях якога мы разглядалі актуальныя праблемы, дзяліліся вопытам работы, знаёміліся з элементамі трэнінгаў, праводзілі практычныя заняткі, вывучалі пытанні планавання. І сёння ўжо можна з упэўненасцю сказаць, што і навучэнцы, і інжынерна-педагагічныя работнікі нашага вучылішча ведаюць, што ў навучальнай установе ёсць псіхолаг і да яго можна заўсёды звярнуцца, калі ўзнікаюць нейкія праблемы.

Асноўным у працы псіхолага ў вучылішчы з'яўляецца суправаджэнне навучэнцаў на ўсім працягу навучання. Што гэта азначае? Гэта азначае, што псіхолаг павінен ствараць сацыяльна-псіхалагічныя ўмовы для паспяховага навучання і псіхалагічнага развіцця падлетка. Пры гэтым не старацца зазірнуць у яго ўнутраны свет, даведацца, што там, і спыніцца на паўдарозе, а арганізаваць супрацоўніцтва з навучэнцам, накіраванае на самапазнанне, дапамагаць яму рабіць свядомы асабісты выбар у жыцці, правільна прымаць рашэнні, дапамагаць вучыцца разумець сябе і іншых.

Сваю работу я стараюся ладзіць так, каб яна была сістэмнай і патрэбнай для дзяцей і педагогаў.

Для навучэнцаў груп новага набору першыя дні знаходжання ў вучылішчы – самыя цяжкія. Гэта час адаптацыі, новых знаёмстваў, усталявання ўзаемаадносін. Сёй-той вельмі цяжка праходзіць гэты перыяд і цяжка ўжываецца ў новае асяроддзе. Калі ён не можа знайсці сабе сяброў, ні з кім не мае блізкіх стасункаў – далейшая вучоба будзе звязана з многімі праблемамі. Таму сумесна з кураторамі груп я дапамагаю навучэнцам у першыя дні адаптавацца, знайсці сабе месца ў групе. Для гэтага праводзяцца элементы адаптацыйнага трэнінгу, што дазваляе ствараць у групах пазітыўную ўстаноўку, аблегчыць узаеміны і хутка пазнаёміцца паміж сабой.

Ужо ў час правядзення такіх заняткаў можна вызначыць асоб, якія не хочуць раскрывацца, пазбягаюць кантактаў, трывожацца па кожнай нязначнай прычыне, адмаўляюцца ад удзелу ў заданнях. Разам з тым выяўляюцца лідэры, якія задаюць тон заняткам, стараюцца падтрымаць і разварушыць групу. Адаптацыйныя заняткі даюць багаты матэрыял псіхолагу для вывучэння асобных навучэнцаў і груп у цэлым.

З мэтай вывучэння навічкоў у першыя дні добра ўжываць метад назірання. Таму на пачатку навучальнага года я стараюся як мага больш наведваць урокі на першым курсе, гутарыць з куратарамі груп, выкладчыкамі і майстрамі, а таксама з самімі падлеткамі.

На пачатковым этапе работы я імкнуся ўсталяваць даверлівыя адносіны, што з'яўляецца самым галоўным для далейшага ўзаемадзеяння.

Наступным этапам работы з навучэнцамі з'яўляецца дыягностыка.

Паводле вынікаў назірання і дыягнастычнага абследавання я раблю справаздачу на інструктыўна-метадычнай або педагагічнай нарадзе.

Асобна сустракаюся з кіраўніцтвам груп і даводжу да іх ведама неабходныя звесткі пра навучэнцаў, даю рэкамендацыі для далейшай работы з канкрэтнымі падлеткамі. Адначасова я ўмоўна падзяляю абследаваных на дзве групы: тыя, якія маюць псіхалагічныя праблемы, і якія іх не маюць.

З падлеткамі групы рызыкі я праводжу гутаркі, індывідуальныя і сумесныя заняткі, уключаю ў групу трэнінгу і г.д. Гэта ўжо – карэкцыйна-развіццёвая работа, адным з патрабаванняў якой з'яўляецца прынцып добраахвотнага ўдзелу ў ёй. Падлеткаў, якія імкнуцца змяніць нешта ў сабе, застаецца не так ужо і шмат. Таму калі праводзяцца трэнінгі, дык у іх разам з навучэцамі, якім яны патрэбны, я ўключаю і тых, хто выказаў жаданне: актыўных, таварыскіх – для таго, каб на занятках яны маглі разварушыць і падключыць да работы падлеткаў "праблемных".

Кансультаванне – яшчэ адзін важны від практычнай работы. Яно арганізуецца пераважна па просьбе з боку навучэнцаў і педагогаў. Нашы выхаванцы звяртаюцца па розных пытаннях, якія датычаць як праблем іх прафесійнага або асобаснага самавызначэння, так і ўзаемаадносін з іншымі людзьмі. Па плану работы я праводжу кансультаванне два разы на тыдзень, але гэты графік практычна не выконваецца: у падлеткаў узнікаюць часам пытанні, якія патрабуюць тэрміновага вырашэння. Да мяне звяртаюцца ў любы час.

Акрамя таго, я праводжу кансультаванне педагогаў па праблемах навучання, паводзін або ўзаемін канкрэтных навучэнцаў ці груп.

Адзін з напрамкаў у рабоце, які праводзіць псіхолаг, – гэта павышэнне псіхалагічных ведаў навучэнцаў, педагогаў, бацькоў. У рамках гэтага я праводжу гутаркі з навучэнцамі, выступаю на бацькоўскіх сходах па пытаннях выхавання і навучання, расказваю аб асаблівасцях падлеткавага ўзросту, праблемах алкагалізму і наркаманіі і г.д.

Я імкнуся так праводзіць псіхалагічную асвету сярод педагогаў, каб яны маглі не толькі атрымліваць псіхалагічныя веды, але і выкарыстоўваць іх у сваёй рабоце. Так, нядаўна праводзіліся заняткі з педработнікамі аб метадах вывучэння груп і правядзення анкетавання. Некаторыя малады выкладчыкі паспяхова выкарыстоўваюць у сябе ў групах, дзе яны працуюць, анкеты, праводзяць гутаркі, тэсты з мэтай наладжвання ўзаемаадносін з навучэнцамі на аснове ўзаемнай павагі, разумення.

У гэтым плане ў мяне яшчэ шмат працы, але я лічу, што работа з педагогамі павінна праводзіцца так, каб яны маглі лепш усвядоміць і асэнсаваць сябе ва ўзаемадзеянні з навучэнцамі.

Акрамя гэтага, праводжу даследаванні па просьбе адміністрацыі вучылішча. Напрыклад, анкетаванне сярод навучэнцаў, каб высветліць, што яны ведаюць пра СНІД. Па выніках адказаў былі выяўлены прабелы ў ведах наконт гэтай хваробы і вызначаны тыя пытанні, па якіх трэба весці асвету сярод падлеткаў. З мэтай паляпшэння арганізацыі харчавання і побытавых умоў навучэнцаў, якія пражываюць у інтэрнаце, таксама праводзілася анкетаванне, а на аснове адказаў адбылася нарада з работнікамі сталовай і інтэрната.

Можна яшчэ вельмі шмат гаварыць аб рабоце псіхолага, але мне нават не хочацца называць гэта ў агульнапрынятым сэнсе "працай". Гэта – мая творчасць, маё крэда, маё жыццё. І галоўнае ў тым, што я раблю, – гэта любоў да дзяцей, аказанне ім падтрымкі і псіхалагічнага суправаджэння. А, як вядома, ідэалогія суправаджэння ў тым, каб не засцерагаць падлеткаў ад цяжкасцей, не вырашаць іхнія праблемы замест іх, а дапамагаць будучым грамадзянам рабіць свядомы і адказны выбар на жыццёвым шляху.

Вера ФЕДАРУК,
педагог-псіхолаг Калінкавіцкага ПТВ-184.

Творчыя групы

"Першая ластаўка" фізікаў з Гомельшчыны

Працэс абнаўлення школы прадугледжвае ўдасканаленне не толькі зместу навучання, але і дзейнасці метадычных службаў. Арганізацыя эфектыўнай работы метадычных фарміраванняў садзейнічае павышэнню творчага патэнцыялу настаўніка, росту яго прафесійнага майстэрства.

Павысіць якасць навучання і ўзровень эрудыцыі школьнікаў, знізіць агульную нагрузку вучняў – гэтаму павінна дапамагчы распрацоўка і паступовае ўкараненне ў вучэбна-выхаваўчы працэс агульнаадукацыйных стандартаў, новых праграм і вучэбных дапаможнікаў.

На этапе пераходу да 12-гадовай школы выкладанне фізікі звязана з шэрагам праблем. Асноўныя з іх – гэта, па-першае, вучэбныя дапаможнікі, па якіх школьнікі вывучаюць фізіку. Яны не адпавядаюць стандарту агульнай сярэдняй адукацыі. Інспектарская ж служба ажыццяўляе кантроль за якасцю навучання, кіруючыся стандартам, а не новымі праграмамі, што, натуральна, прыводзіць да рознага роду супярэчнасцей і нездавальняючых вынікаў праверкі.

Па-другое, шматлікія памылкі, недакладнасці ў тэкстах, задачах, малюнках і да т.п., выяўленыя настаўнікамі ў новых вучэбных дапаможніках па фізіцы 7–9 класаў, таксама негатыўна ўплываюць на якасць адукацыі. Не ўсякі, асабліва малады, настаўнік валодае дастатковым вопытам, каб заўважыць гэтыя недахопы і своечасова ўнесці карэктывы ў работу.

Хвалюе настаўнікаў і скарачэнне колькасці акадэмічных гадзін на вывучэнне матэматыкі, фізікі і іншых прыродазнаўчанавуковых дысцыплін. Для адпрацоўкі вучнямі навыкаў у рашэнні якасных, разліковых і эксперыментальных задач, на знаёмства з практычным прымяненнем з'яў і законаў фізікі на ўроках застаецца недастаткова часу. Дыферэнцыяванае навучанне школьнікаў прадугледжвае вывучэнне фізікі на трох узроўнях: базавым, павышаным і паглыбленым. Гэта і вырашыла б праблему. Аднак, як правіла, вывучэнне фізікі ў школах ажыццяўляецца на базавым і павышаным узроўнях. Асноўная прычына, па якой выкладанне фізікі на паглыбленым узроўні вядзецца пакуль недастаткова шырока, звязана з адсутнасцю праграм, вучэбных дапаможнікаў і абсталявання, неабходных для арганізацыі якаснага навучання вучняў.

Рэкамендаваныя Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь падручнікі "Фізіка: Падручнік для 10 класа школ і класаў з паглыбленым вывучэннем фізікі" і "Фізіка: Падручнік для 11 класа школ і класаў з паглыбленым вывучэннем фізікі", выдадзеныя ў выдавецтве "Просвещение" (Масква) пад рэдакцыяй А.А.Пінскага, паступілі праз Сорасаўскі фонд у асобныя школы рэспублікі няпоўным камплектам больш як пяць гадоў назад. Адэкватныя ж ім вучэбныя дапаможнікі ў нашай рэспубліцы да гэтага часу не выдадзены.

Вядома, што цэласнае светаўспрыманне фарміруецца ў школьнікаў у ходзе ўзаемазвязанага вывучэння прадметаў прыродазнаўчанавуковага цыкла. Аднак няўзгодненасць новых праграм па фізіцы, матэматыцы, хіміі і іншых дысцыплінах прыводзіць да парушэння гэтага адзінства. У выніку веды вучняў – разрозненыя, ускладнены працэс фарміравання цэласнага ўспрымання і сістэматызацыі навуковых ведаў, уяўленняў пра сучасны свет.

Укараненне ў вучэбна-выхаваўчы працэс сучасных адукацыйных тэхналогій садзейнічае павышэнню якасці навучання, развіццю асобы дзіцяці, фарміраванню ў яго самаматывацыі да набыцця ведаў. Аднак недастатковае забеспячэнне школ навукова-метадычнай і дыдактычнай літаратурай, а таксама адсутнасць размнажальнай тэхнікі з адпаведным інструментарыем стрымліваюць працэс масавага ўкаранення інавацый.

Пералічаныя праблемы можна вырашыць. Ужо цяпер магчыма частковае іх вырашэнне пры ўмове арганізацыі неабходнай дапамогі настаўнікам праз дзейнасць метадычных фарміраванняў: метадычных аб'яднанняў, творчых груп, школ маладога настаўніка, школ передавога педагагічнага вопыту і да т.п.

Як паказвае практыка, найбольш мабільнымі ў рабоце з'яўляюцца творчыя групы. Супрацоўніцтва творчых настаўнікаў па праблемных пытаннях дазваляе своечасова вырашаць многія супярэчнасці ў вучэбна-выхаваўчым асяроддзі і паспяхова асвойваць новы змест адукацыі.

Як арганізаваць эфектыўную работу творчых груп? Думаю, што універсальнага сродку не існуе. Кожны рэгіён пры іх стварэнні ўлічвае свае асаблівасці.

Напрыклад, у Гомельскай вобласці творчыя групы настаўнікаў фізікі ствараюцца **на тэрмін ад трох месяцаў да трох гадоў** (у залежнасці ад выбранай тэматыкі). Дзейнасць групы ажыццяўляецца ў рамках вобласці, раёна, горада, школы. Формы заняткаў вар'іруюцца: семінары, дыспуты, круглыя сталы, дзелавыя гульні, трэнінгі, лекцыі і інш.

Для павышэння эфектыўнасці работы творчых груп намі распрацаваны прыкладны алгарытм арганізацыі іх дзейнасці, які спрыяе хуткаму выяўленню актуальных праблем і вызначэнню рэальных тэрмінаў іх вырашэння.

Мэта дзейнасці творчых груп вызначаецца шляхам дыягностыкі прафесійных патрэб і інтарэсаў педагогаў, якая праводзіцца, як правіла, на жнівеньскіх нарадах настаўнікаў і ў час праверкі педагагічных кадраў вобласці.

У склад групы ўваходзяць настаўнікі, якіх аб'ядноўвае неабходнасць набыцця новых ведаў або жаданне вырашыць існуючыя ў вучэбна-выхаваўчым працэсе праблемы, а таксама – спецыялісты, якія могуць аказаць істотную дапамогу як кансультацыйнага характару, так і ў вызначэнні сродкаў і метадаў, карысных для эфектыўнай работы. Такімі спецыялістамі з'яўляюцца метадысты абласнога інстытута павышэння кваліфікацыі, гарадскіх і раённых метадычных цэнтраў і кабінетаў, навукоўцы, творчыя настаўнікі.

Важнай умовай паспяховай дзейнасці групы з'яўляецца стварэнне такога мікраклімату, у якім кожны ўдзельнік усведамляе сваю ролю ў творчым працэсе. Выбар кіраўніка (каардынатара) творчай групы ажыццяўляецца з улікам яе рангу (абласная, занальная або школьная). Кіраўнік арганізуе вывучэнне педагогамі навуковай, нарматыўна-метадычнай літаратуры па гэтай праблеме, вызначае мэты работы групы, складае план, які адлюстроўвае дзеянні, неабходныя для дасягнення мэты.

Эфектыўнай рабоце спрыяе таксама выкарыстанне тэхнічных сродкаў, якія аблягчаюць распаўсюджанне метадычных і нарматыўных матэрыялаў.

Неабходнымі этапамі з'яўляюцца папярэдняя ацэнка і карэкціроўка дзеянняў удзельнікаў групы, падвядзенне вынікаў іх дзейнасці, падрыхтоўка і прыняцце рэкамендацый, якія дазваляюць вырашыць наяўную праблему або знізіць ступень яе актыўнасці.

Канчатковым вынікам з'яўляецца стварэнне банка даных аб спосабах вырашэння праблемы, распаўсюджанне станоўчага вопыту ў раёне (вобласці).

Такое распаўсюджанне можа ажыццяўляцца па наступнай схеме: абласная творчая група – гарадская – раённая – школьная творчая група.

Такім чынам, удзельнік абласной творчай групы (ён жа прадстаўнік раёна або горада), які асвоіў праблемнае пытанне, становіцца кіраўніком раённай (гарадской) групы і спрыяе распаўсюджанню набытага вопыту ў сваім рэгіёне. Аналіз інфармацыі, якая паступіла па зваротнай сувязі, дазваляе ацаніць эфектыўнасць дзейнасці абласной і раённых (гарадскіх) творчых груп.

Найбольш актуальнымі тэмамі, над якімі працуюць педагогі нашай вобласці, з'яўляюцца наступныя: вопыт работы па новых вучэбных дапаможніках ("Фізіка", 7–9); адаптацыя зместу вучэбнага матэрыялу па фізіцы да патрабаванняў адукацыйных стандартаў; асваенне настаўнікамі і прымяненне на ўроках фізікі інтэгральнай адукацыйнай тэхналогіі.

У выніку работы творчых груп выяўлены праблемы, з якімі сутыкнуліся настаўнікі пры выкладанні фізікі па новых вучэбных дапаможніках, і дадзены практычныя рэкамендацыі, якія дазваляюць своечасова карэкціраваць навучанне (настаўнікі Г.А.Чупрыгін і С.І.Рудніцкі – з Рагачоўскага і Светлагорскага раёнаў адпаведна). Творчая група Светлагорскага раёна прыводзіць у адпаведнасць новыя праграмы, вучэбныя дапаможнікі і стандарты (С.І.Рудніцкі, Т.Ф.Стрэльчанка).

Распрацоўваюцца таксама метадычныя дапаможнікі для настаўнікаў, якія асвойваюць сучасныя адукацыйныя тэхналогіі. Напрыклад, на верасնёўскім пасяджэнні абласнога экспертнага савета, які ўзначальвае начальнік упраўлення адукацыі Гомельскага аблвыканкама А.В.Лук'яновіч, было прынята рашэнне аб рэкамендацыі да выдання вучэбна-метадычнага дапаможніка па фізіцы для сёмых класаў, падрыхтаванага М.У.Ткачовым, настаўнікам Галавінскай сярэдняй школы Гомельскага раёна. Для фізікаў вобласці гэта – "першая ластаўка" і, будзем спадзявацца, не апошняя.

Вынікі работы творчай групы настаўнікаў Гомеля і Гомельскага раёна, якая асвойвае інтэгральную адукацыйную тэхналогію, будуць падведзены на абласным семінары на пачатку снежня бягучага года. Запрашаем да супрацоўніцтва і ўдзелу ў рабоце семінара ўсіх зацікаўленых педагогаў рэспублікі.

Спадзяюся, што атрыманая інфармацыя дапаможа педагогам, якія пачалі ўжо работу ў гэтым напрамку, і заахвоціць да дзеяння тых, каму цяжка. Дарэчы згадаць і словы Дж.Максвела пра тое, што "няма лепшага метаду перадачы розуму ведаў, чым метад падачы іх у як мага больш разнастайнай форме".

Марына КАТЛЯРОВА,
метадыст па фізіцы Гомельскага дзяржаўнага інстытута павышэння кваліфікацыі педагогаў.

Турнір юных хімікаў

(нестандартны ўрок у 9 класе)

За тыдзень да ўрока настаўнік аб'яўляе, што кожны рад вучняў – гэта каманда. Каманда павінна прыдумаць сабе назву, дэвіз і эмблему, а таксама тры пытанні для супернікаў.

I конкурс: "Візітная картка".

Каманда скандзіруе свой дэвіз. Напрыклад, каманда "H_2O" прыдумала такі дэвіз: "В школе и дома, везде и всегда нам помогает простая вода", а каманда "Паташ" – "Талисман любимый наш – замечательный поташ!", каманда "Каталізатар" – "Каталізатар лепш за ўсё гарантуе поспех!" Журы ацэньвае таксама і эмблемы.

II конкурс: "Ланцуговая рэакцыя".

Каманда 1 рада задае пытанні камандзе 2 рада, 2-га – 3-му, 3-га – 1-му і г.д. За кожны правільны адказ каманды атрымліваюць 0,5 бала.

III конкурс: "Вясёлы паравозік".

З кардонных папак склеена "раскладушка". У "кішэньках" знаходзяцца лісточкі з формуламі. Каманды павінны выбраць "зайцоў", гэта значыць вызначыць, якая формула тут лішняя, і патлумачыць, чаму яны так лічаць.

1) HCl; H_2SO_4; $Ca(OH)_2$;
2) $Ca(NO_3)_2$; NO_2; $BaCl_2$;
3) KNO_3; HNO_3; $Al(NO_3)_3$;
4) N_2O_5; NO; CuO;
5) N; Ca; O;
6) O_3; H_2O; NO_2 і г.д.

IV конкурс: "Правілы па ТБ".

Правілы па тэхніцы бяспекі напісаны на лісточках паперы, потым лісточкі разразаюцца на некалькі частак. Трэба прачытаць надпіс, уставіўшы прапушчаныя словы. За кожны правільны адказ – 2 балы.

Заданне можа быць такім: пры растварэнні канцэнтраванай сернай кіслаты... льюць у...

V конкурс: "Хімічны дракон".

На лісце паперы намаляваны трохгаловы дракон, на языках якога прымацаваны тэксты задач па хіміі. "Язык" адрываюць, каманда рашае задачу. Максімальная ацэнка – 5 балаў.

VI конкурс: "Нядбайны вучань".

На лісточку – выкананае заданне з памылкамі. Вучні павінны выправіць памылкі. За кожную правільна выпраўленую памылку – 0,5 бала.

VII конкурс: конкурс капітанаў.

1. Заданне – эксперыментальная задача:

а) дакажыце, што дадзенае рэчыва – кальцый-хларыд;

б) дакажыце, што дадзенае рэчыва – кальцый-карбанат;

в) дакажыце, што дадзенае рэчыва – барый-хларыд.

2. Заданне камандам: напісаць ураўненні хімічных рэакцый, якія правялі капітаны ў малекулярнай, іоннай і скарочанай іоннай форме.

Галіна КАПЕЦКАЯ,
настаўніца хіміі гімназіі Светлагорска.

Да 180-й гадавіны з дня нараджэння

Сям'я і дзеці,

або Дастаеўскі - позні бацька

Фёдар Міхайлавіч Дастаеўскі заўсёды марыў мець сям'ю, стаць бацькам. Але ягоныя мары па пэўных абставінах доўгі час не маглі рэалізавацца, заставаліся няспраўджанымі. І таго часу, пакуль ён не сустрэў па-сапраўднаму адданую яму жанчыну, якая пакахала яго назаўсёды і імкнулася зрабіць жыццё Фёдара Міхайлавіча шчаслівым. Такім высакародным, шчырым, верным і сардэчным сябрам была Ганна Рыгораўна Сніткіна, якая стала жонкай Дастаеўскага ў 1867 годзе пасля смерці першай жонкі пісьменніка Марыі Дзмітрыеўны Ісаевай.

Ф.М.Дастаеўскі быў познім бацькам. Яму ішоў сорак сёмы год, калі Ганна Рыгораўна (ёй было 21 год) нарадзіла першае дзіця. Гэта адбылося, калі яны жылі за мяжой, у Жэневе. Фёдар Міхайлавіч вельмі хваляваўся, бегаў за акушэркай, горача маліўся. Калі нарадзілася дачка, яго шчасцю не было межаў. Гэта была самая вялікая радасць у яго жыцці. Ягоная мара здзейснілася - ён стаў бацькам. "К моему большому счастью, - піша Ганна Рыгораўна, - Фёдор Михайлович оказался нежнейшим отцом: с первого дня всем своим сердцем, всей своей душой он полюбил Соню. Он не боялся быть смешным в своей трогательной привязанности. Он непременно присутствовал при купании девочки и помогал мне, сам завертывал в пикейное одеяльце, носил и, укачивая ее на руках, бросая свои занятия, спешил к ней, чуть только заслышит ее голосок".

Але на Дастаеўскіх хутка абрынулася вялікая гора. У маі 1868 года ад запалення лёгкіх у трохмесячным узросце Соня памерла. Фёдар Міхайлавіч перажываў гэтую смерць не менш цяжка, чым Ганна Рыгораўна. "...отчаяние Федора Михайловича было бурное, он рыдал и плакал, как женщина, стоя перед остывшим телом своей любимицы и покрывая ее бледное личико и ручки горячими поцелуями. Такого бурного отчаяния я никогда более не видала", - піша Ганна Рыгораўна. Смерць дачкі прывяла Дастаеўскага ў роспач. "Соня моя умерла, три дня тому назад похоронили", - перадае сваё гора Дастаеўскі ў лісце да А.Н.Майкава. Ганна Рыгораўна, сама страшэнна перажываючы, супакойвае Дастаеўскага, але ён няўцешны. Майкаву ён піша: "Если даже и будет другой ребенок, то не понимаю, как я буду любить его, где любви найду, мне нужно Соню. Я понять не могу, что ее нет и что я ее никогда не увижу".

Пакінуўшы Жэневу, дзе страцілі дзіця, Дастаеўскія едуць у Дрэздэн. Амаль праз паўтара года пасля смерці Соні на свет з'явілася другая дачка - Люба (ці Ліля, як звалі яе ў сям'і). Яна нарадзілася ў Дрэздэне. Запрашаючы А.Н.Майкава ў хросныя бацькі, Дастаеўскі пісаў: "Три дня тому (14 сентября) родилась у меня дочь, Любовь. Все обошлось превосходно, и ребенок большой, здоровый, и красавица".

Фёдар Міхайлавіч і Ганна Рыгораўна жылі дружна і ўмелі цаніць і паважаць адзін аднаго. Ганна Рыгораўна добра разумела натуру свайго мужа, глыбока паважала яго творча адораную асобу, яго літаратурную геніяльнасць, яго незвычайную дабрыню і разуменне блізкіх і людзей, што акружалі яго.

Дастаеўскі любіў слухаць сімфоніі Бетховена, глядзець у Дрэздэнскай галерэі на Сікстынскую мадонну Рафаэля. У гэтай жа галерэі яго прыцягвала карціна французскага мастака Клода Ларэна "Асіс і Галатэя". Ганна Рыгораўна, пастаянна знаходзячыся побач з мужам, разумела, што калі ён надоўга затрымліваецца перад якой-небудзь карцінай, яму не трэба перашкаджаць: значыць, яна яго хвалюе і так ці інакш знойдзе адлюстраванне ў яго творчасці. І Дастаеўскі цаніў гэткую чуласць і далікатнасць сваёй маладой жонкі і вернага сябра. Дзякуючы Дастаеўскаму і Ганна Рыгораўна далучылася да высокай сферы мастацтва, безумоўна, еўрапейская культура паўплывала на яе эстэтычныя погляды. Дачка пісьменніка Любоў Фёдараўна ўспамінала, што ажаніўшыся з Ганнай Рыгораўнай, ён "очень заботился об ее музыкальном и эстетическом развитии. Он следил за ее чтением, водил ее по музеям, показывал ей хорошие картины, знаменитые скульптуры и пытался пробудить в ее юной душе любовь ко всему великому, чистому и благородному".

Дастаеўскі высока цаніў усе прывабныя, дзейсную натуру Ганны Рыгораўны, яе яркую індывідуальнасць, прыродную адоранасць, веданне моў, любоў да падарожжаў і жаданне глядзець і вучыцца. А Ганна Рыгораўна за чатыры гады жыцця за мяжой была не толькі анёлам-ахоўнікам свайго мужа, але, чытаючы раманы "Злачынства і пакаранне", "Ідыёт", "Д'яблы", здолела ацаніць геніяльнасць Фёдара Міхайлавіча.

Ганна Рыгораўна ўсё жыццё лічыла свайго мужа мілым, простым і найлепшым чалавекам, з якім трэба абыходзіцца як з дзіцем. Дастаеўскі ў гэтым бачыў праўдзівае сапраўднае каханне да сябе сваёй жонкі. З Германіі Дастаеўскі піша да Ганны Міхайлаўны Сніткінай: "Аня меня любит, и я никогда в жизни еще не был так счастлив, как с нею. Она кротка, добра, умна, верит в меня, и до того заставила меня привязаться к себе любовью, что, кажется, я бы теперь без нее умер". Нават у самыя змрочныя дні, калі Фёдар Міхайлавіч вяртаўся, прайграўшыся на рулетцы, яна заўсёды старалася развеяць яго дрэнны настрой жартамі і смехам, а ён, крануты тым, што яна і выгляду не падае, што ёй цяжка, прыносіў ёй на апошнія два талеры кветкі або купляў піражнае да чаю, і яна была шчаслівая гэтымі знакамі ўвагі.

Схільнасць Дастаеўскага да рулеткі ўзнікла з-за беднасці. Ён пісаў: "... Мне прежде всего нужны были деньги для денег". Дастаеўскім авалодвала ідэя выйграць "капітал", каб расплаціцца з крэдыторамі, а галоўнае - спакойна працаваць, а не на тэрмін, пад пагрозай даўгавой турмы, не быць літаратурным падзёншчыкам. Дастаеўскі казаў, што яго запал да гульні - гэта жаданне кінуць выклік лёсу. Ганна Рыгораўна не папракала мужа за пройгрышы. Яна бачыла, што пасля вялікага пройгрышу Фёдар Міхайлавіч з незвычайнай прагай прымаўся за творчую работу, з-пад пяра якога выходзіла старонка за старонкай.

За мяжой узаемная прывязанасць Фёдара Міхайлавіча і Ганны Рыгораўны ператварылася ў моцнае пачуццё, раскрываючы лепшыя рысы іх характараў. Дастаеўскія вельмі сумавалі па Расіі. Яны марылі пра вяртанне на радзіму. Абодва разумелі, што жыць ім без Расіі нельга. 8 ліпеня 1871 года Дастаеўскія вярнуліся на Радзіму пасля чатырох гадоў неўладкаванага жыцця ў Еўропе. Праз восем дзён пасля прыезду ў Пецярбург у іх нарадзіўся сын Фёдар, які атрымаў імя ў гонар бацькі.

Дастаеўскі быў выключна клапатлівым і ўважлівым бацькам. Калі трохгадовая Люба зламала сабе руку і спатрэбілася тэрміновая аперацыя (косць няправільна зраслася), Фёдар Міхайлавіч пакідае свае заняткі і разам з жонкай і хворым дзіцем вяртаецца са Старой Русы ў Пецярбург. Ён сочыць за ходам аперацыі, хваляваўся і цяжка перажываў за вынік аперацыі. Пасля вяртання ў Старую Русу Фёдар Міхайлавіч піша жонцы адзін ліст за другім, каб даведацца пра стан дачкі і здароўе Ганны Рыгораўны, удзяляючы ўвесь свой час сыну, якому не было яшчэ і двух гадкоў.

У Старой Русе, у маленькім гарадку пад Ноўгарадам, дзе Дастаеўскія здымалі дачу, а ў 1876 годзе прыдбалі ўласны дом, дзецям на карысць пайшлі мясцовыя мінеральныя крыніцы, Дастаеўскаму цудоўна працавалася ў гэтым ціхім і спакойным мястэчку, а ў Пецярбургу ранейшаму даводзілася здымаць мэбляваныя пакоі. У Старой Русе Дастаеўскі шмат працаваў, часта ноччу. Але яго літаратурная дзейнасць не перашкаджала яму ўдзельнічаць у сямейна-побытавых справах.

Аднойчы прафесар Н.П.Вагнер, які жыў летам у Старой Русе, быў здзіўлены, калі Дастаеўскі вышаў шукаць карову, расспытваў прахожых, ці не сустракалі яны бурую карову, якая не вярнулася з пашы. Прафесар, вельмі ўражаны, паведаміў пра гэта Ганне Рыгораўне: як гэта яе муж, "ум и фантазия которого всегда заняты идеями высшего порядка", ходзіць па вуліцах, шукаючы нейкую карову? На што жонка пісьменніка адказала: "Очевидно, вы не знаете, уважаемый Николай Петрович, что Федор Михайлович не только талантливый писатель, но и нежнейший семьянин, для которого все происходящее в доме имеет большое значение".

Лісты Дастаеўскага поўныя пытанняў пра дзяцей. Яму ўсё здаецца, што з імі можа нешта здарыцца, ён ніяк не мог пазбыцца смерці першага дзіцяці. Ён пісаў Ганне Рыгораўне: "Осторожно ходи с Любой по улицам. В Петербурге так толкаются, столько пьяных. Ради бога, не ходи смотреть на праздник 30 мая (святкавалася 200-годдзе з дня нараджэння Пятра І). Ей сломают опять ручку в толпе наверно. Все об этом думаю и об твоем вещем и все тоскую". "Ангелов моих целую и умоляю быть послушными. В дороге не позволяй Феде около колес и лошадей бегать. Да и не потеряй их как-нибудь в толпе. Аня, молю тебя!"

Калі Ганна Рыгораўна па якіх-небудзь прычынах адъязджала са Старой Русы, дзеці заставаліся з бацькам. З ім дзецям было цікава і весела, і яны потым расказвалі маці, чым займаліся і дзе бывалі. Напрыклад, у самы разгар працы над "Карамазавымі" Фёдар Міхайлавіч - не менш уважлівы да дзяцей у адсутнасць жонкі. У дзяцей не было ні бон, ні гувернёраў. Гэтыя функцыі браў на сябе Дастаеўскі. Кніга, тэатр, царкоўная служба, на думку пісьменніка, тояць у сабе радасць і адкрываюць дзецям свет цудоўнага. Не скупіўся ён і на падарункі дзецям. Дзе б ён ні быў, прывозіў дзецям і жонцы падарункі. Штодзённыя прагулкі Дастаеўскіх рэдка абыходзіліся без наведвання кандытарскіх і садавінных крам, дзе бацька купляў прысмакі для дзяцей.

За 10 гадоў, з 1871 па 1881, у сям'і Дастаеўскіх пасля прыезду з Еўропы былі не толькі творчыя і выключна сямейныя радасці, спадзяванні на будучае, але і нямала трывог, засмучэнняў і няшчасцяў. 16 мая 1878 года памірае ў трохгадовым узросце малодшы сын Алёша. Памірае раптоўна, ад прыступу эпілепсіі, і, па словах доктара, пачатку агоніі. "...И каково же было мое отчаяние, - піша Ганна Рыгораўна, - когда вдруг дыхание младенца прекратилось и наступила смерть. Федор Михайлович поцеловал младенца, три раза перекрестил и навзрыд заплакал. Я тоже рыдала, горько плакали и наши детки, так любившие нашего милого Лешу". Фёдара Міхайлавіча асабліва прыгнятала тое, што дзіця загінула ад эпілепсіі - хваробы, якую ён перадаў у спадчыну сыну.

Ганна Рыгораўна, баючыся за здароўе мужа, вырашае звярнуцца да выдатнага сябра Дастаеўскага, філасофа Уладзіміра Сяргеевіча Салаўёва, які прываблівау пісьменніка і сваёй асабістай абаяльнасцю, і сваімі лекцыямі. Яна просіць яго ўгаварыць Фёдара Міхайлавіча наведаць разам з ім у Оптыну пустыню - манастыр пад Калугай, да старца Амвросія, які славіўся тым, што ўмеў суцяшаць людзей у іх горы. Разлік Ганны Рыгораўны аказаўся правільным: пасля паездкі Дастаеўскі вярнуўся супакоеным і з незвычайным творчым натхненнем прыступіў да стварэння свайго апошняга рамана "Браты Карамазавы".

Дастаеўскі настолькі давяраў Ганне Рыгораўне, што ніводнага важнага кроку ў сваім жыцці не рабіў без яе парады, што нязменна ўражвала ўсіх, хто ведаў ці бачыў пісьменніка ў сямейнай абстаноўцы.

Жыццё Ганны Рыгораўны было прысвечана любаму мужу і вернаму сябру Фёдару Міхайлавічу Дастаеўскаму, геніяльнаму мастаку, чалавеку глыбокага розуму і вялікага сэрца.

Тамара ТРАФІМОВІЧ.

Падзея

На радзіме песняра

Асенніх першых халадоў
Смуга шчымлівая застыне.
Яна - нібы туга па сыне
Палеткаў гэтых і лясоў...

Так, сапраўды, "каласавіны" - дзень нараджэння класіка беларускай літаратуры Якуба Коласа - праходзяць у такую пераломную пару года, калі сонца змяняецца халодным даждом, калі апошняя лістота трымціць на амаль голых галінках ад холаду.

Пачатак лістапада. І заўсёды ў гэтую пару ў Коласавы мясціны - Мікалаеўшчыну, Смольню, Ласток - прыязджаюць пісьменнікі, навукоўцы, прадстаўнікі грамадскасці, каб разам з землякамі адзначыць дзень нараджэння аднаго з пачынальнікаў найноўшай айчыннай літаратуры.

Не выключэннем аказалася і 119-я гадавіна з дня нараджэння Кастуся Міхайлавіча.

Разам з супрацоўнікамі музея Якуба Коласа на родныя мясціны песняра адправіліся музейшчыкі, навукоўцы, літаратары.

Першым пунктам паездкі стала Уздзеншчына, край, які даў беларускай літаратуры нямала творцаў, дзе ў мясцовых школах створаны цудоўныя літаратурныя музеі. І ў гэтым пераканаліся ўсе, калі пабывалі ў базавай школе вёскі Нізок.

Юныя экскурсаводы цікава расказалі пра сваіх славутых землякоў Кандрата Крапіву, Паўлюка Труса, Лідзію Арабей (дарэчы, Лідзія Львоўна была сярод удзельнікаў паездкі).

А ў Стаўбцоўшчынскай базавай школе створаны музей пісьменніка Алеся Пальчэўскага. З рупнасцю і любоўю пад кіраўніцтвам педагогаў сабралі вучні матэрыялы пра свайго славутага земляка.

Цэнтрам жа свята стала вёска Мікалаеўшчына. Перад вучнямі, педагогамі, мясцовымі жыхарамі выступілі галоўны рэдактар часопіса "Маладосць", лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі Генрых Далідовіч, намеснік старшыні Саюза беларускіх пісьменнікаў Навум Гальпяровіч, дырэктар Дзяржаўнага музея Я.Коласа Зінаіда Камароўская.

Наступныя "каласавіны" - праз год, калі мы будзем адзначаць круглую дату - 120-годдзе з дня нараджэння Якуба Коласа. Па прапанове Саюза пісьменнікаў, музея Я.Коласа, шматлікіх грамадскіх арганізацый гэтая дата будзе адзначацца як агульнанацыянальнае свята. І маючыя адбыцца "каласавіны" ўрачыста завершаць багатую і разнастайную праграму святкавання юбілею Песняра.

Н.ЧАРНЫШ.

Тэлепраграма

ЧАЦВЕР, 15 ЛІСТАПАДА

БЕЛАРУСКАЕ ТЭЛЕБАЧАННЕ

6.30, 7.10 Добрай раніцы, Беларусь!
7.00, 9.00, 12.00, 15.00, 18.00, 23.10 Навіны.
9.15, 17.00 «Страсці».
10.15 Лёс чалавека. Марыя і Іосіф.
10.40 «Вясёлка над Віцебскам». Ансамбль народнага танца «Малдовіца».
11.00, 21.45 «Чалавек мора».
12.15 Дзень добры, Беларусь!
13.00 «Цені знікаюць апоўдні». Маст. фільм. 5-я серыя.
14.10 Відэафільм «Батанічны сад».
14.30 Гадзіна прафесіянала.
15.15 «Дэні, раскажы мне гісторыю».
15.25 «Усе на арбіту».
15.35 «Маленькія Эйнштэйны».
16.10 «Пяць цудаў».
16.20 «5 х 5». Інфармацыйна-забаўляльная праграма для старшакласнікаў.
18.20 Зона Ікс.
18.30 «Кілер-2». Камедыйны дэтэктыў.
20.40 Калыханка.
21.00 Панарама. Інфармацыйны канал.
22.35 Спорт-кур'ер.
22.45 Каралеўскае паляванне.

ГРТ

8.00, 11.00, 14.00 Навіны.
8.15, 18.00 «Зямля кахання».
9.15 «Наступны» («Next»). 3-я серыя.
10.20 Смехапанарама Яўгена Петрасяна.
10.50 Бібліяманія.
14.15 Што ды як.
14.35 КОАПП.
15.00 «Вечны кліч».
16.00 Вялікае мыццё.
17.00 Вячэрнія навіны.
17.25 Гумарыстычная праграма «Самі з вусамі».
19.00 «Слабае звяно».
20.00 Час.
20.35 «Наступны» («Next»). 4-я серыя (заключная).
21.45 Чалавек і закон.
22.30 Начны «Час».
23.00 Формула ўлады. Прэзідэнт Кіпра.
23.30 «Начная змена» Дзмітрыя Дзіброва.

РАСІЯ

4.50, 5.50, 6.50, 7.50 Весткі — Масква.
5.00, 6.00, 7.00, 8.00 Весткі.
5.15 «Селеста, заўсёды Селеста».
5.45 Праваслаўны каляндар.
6.15 «Тэлепузікі». Праграма для дзяцей.
6.40 Сямейныя навіны.
7.15 Экспертыза РТР.
7.30 Нацыянальны даход.
7.35 Адкрытая мытня.
8.15, 18.00 «Маскоўскія вокны».
10.00 Весткі.
10.30 «Санта-Барбара».
11.30 Сам сабе рэжысёр.
12.30 «Што хоча жанчына». Ток-шоу з Кларай Новікавай і Аленай Якаўлевай.
13.00 Весткі.
13.30 Прэм'ера. «Крылы кахання».
14.25 «Дзікі анёл».
15.20 Прэм'ера. «Простыя ісціны».
16.00 Весткі.
16.30 «За цудоўных дам!». Маст. фільм.
19.00 Весткі.
19.35 Мясцовы час. Весткі — Масква.
19.55 «Кобра. Чорная кроў». 2-я частка.
22.00 Весткі + Падрабязнасці.
22.30 Мясцовы час. Весткі — Масква.
22.45 Прэм'ера. «Сімпатыко».

НТБ

5.00, 5.30, 6.00, 6.30, 7.00, 7.30, 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 18.00, 21.00, 23.00 Сёння.
5.15, 6.20 Крымінал.
5.20, 7.15 У запас.
5.35, 6.40, 13.45 Афіша.
5.40, 7.25 Нашы любімыя жывёлы.
5.45, 6.45, 7.45 Пяць хвілін з Наважонавым.
5.50, 6.50 Вялікія грошы.
6.20 Крымінал.
6.35, 7.40 Карданны вал.
7.55 Падарожжы натураліста.
8.25 Ох, ужо гэтыя дзеці!
9.25 Скварнасць.
10.05 «Працяг будзе...».
11.25 «Паліцэйскія». 4-я серыя.
13.25 Крымінал.
13.50 «Графіня дэ Мансаро».
15.30 «Салон прыгажосці».
16.35, 18.55 «Дзень нараджэння Буржуя-2».
17.40 Крымінал.
18.35 Герой дня.
20.00 Увага. Пошук!
21.55 Зусім сакрэтна.
23.25 Гардон.

КУЛЬТУРА

7.05, 11.30, 15.00, 17.30, 23.00 Навіны культуры.
7.30, 20.55 «Андрэй Рублёў». 1-я серыя.
9.15 «Рамантыка раманса».
9.40, 15.35 Дакументальнае кіно.
10.35 Астравы.
11.15 «Мама». Мультфільм.
11.45 «Пучыні». Маст. фільм.
13.30 Разам з Фафалем.
13.45 «Шчаўкунчык».
14.15 Чым жыве Расія.
14.30 «Мой першы ганарар». Апавяданне.
15.10 «Гатовыя ці не».
16.30 «Вандроўкі музыканта».
17.00 Археалогія.
17.50 Арт-панарама.
18.15 «Будэнброкі».
19.15 «Карл Фабержэ, чалавек-залатыя рукі». Дак. фільм.
19.45 Добрай ночы, малышы!
20.00 «Трынаццаць плюс». Акадэмік Ігар Тамм.
20.40 «Тры Андрэі». Дак. фільм.
22.30 «Джазафрэнія».

ТБ 6

5.45, 14.35, 17.40, 0.25 Дарожны патруль.
6.00, 6.30, 7.00, 7.30, 8.00, 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 Цяпер.
6.10, 6.40, 7.10 Дзень за днём.
7.40, 20.35 Тушыце святло.
7.50 Назло.
8.25 «Тайны следства».
9.25 «Небяспечны свет».
10.25, 20.50 «Вуліцы разбітых ліхтароў ІІ». 11.25 «Сетка».
12.20, 14.25 Тэлемагазін у Мінску.
13.20, 17.05, 22.40 «За шклом».
14.55 100 цудаў свету.
16.30 «Самыя гучныя злачынствы ХХ стагоддзя».
18.50 «Грамадзянін начальнік».
22.00 Грані.
23.30 «Без пратакола».

СТБ

6.00, 16.30 «Ікс-мэн».
6.30, 16.00 «Шкадлівы сабака».
7.00 «Таямнічыя рыцары Ціp На Ног». 7.30, 15.30 «Мурашкі».
8.00 Міжнародныя спартыўныя навіны на СТБ. 8.15 Навіны СНД.
8.30 «Аўтапанарама».
8.45 «Прэм'ер-парад «Сталічны». Гумарыстычная праграма.
8.50 «Віртуальны свет».
9.00 «Скорасць палёту».
11.05 «Паралелі».
11.30 «Дыскаверы» на СТБ.
12.00 Навіны СТБ.
12.15 «Выпадковы сведка».
12.45 «Забойная сіла-3».
14.00 «Бафі». 15.00 Навіны СТБ.
15.15 Кулінарныя рэцэпты ад рэстарана «Лясны».
16.55 «Чарцяня».
18.00 Навіны СТБ.
18.15 Міжнародныя спартыўныя навіны на СТБ. 18.30 «Экзотыка».
18.45 «Аўтапанарама».
19.00 «Тэма дня». Аўтарская праграма Сяргея Вінаградава.
19.10 «Прэм'ер-парад «Сталічны».
19.15 «Вечарніца».
19.30 Драма «Чорная магія, ці Спатканне з д'яблам».
21.40 «Забойная сіла-3».
23.00 Навіны «СТБ-24 гадзіны».
23.30 «Віртуальны свет».
23.45 Драма «Месяц».
2.25 «Начная размова з Аляксеем Лушніковым».

ПЯТНІЦА, 16 ЛІСТАПАДА

БЕЛАРУСКАЕ ТЭЛЕБАЧАННЕ

6.30, 7.10 Добрай раніцы, Беларусь!
7.00, 9.00, 12.00, 15.00, 18.00, 23.10 Навіны.
9.15 «Брыгады «Тыгра».
10.10 Існасць. Духоўная праграма.
10.35 Тэлевітамін.
11.00, 21.45 «Чалавек мора».
12.15 Дзень добры, Беларусь!
13.00 «Цені знікаюць апоўдні». 6-я серыя.
14.10 «На скрыжаваннях Еўропы». Тэлефестываль беларускай песні.
15.15 «Дэні, раскажы мне гісторыю».
15.25 «Казкі бацькі Кастора-2». 1-я серыя.
15.40 «Маленькія Эйнштэйны».
16.10 «Пяць цудаў».
16.20 «5 х 5». Інфармацыйна-забаўляльная праграма для старшакласнікаў.
17.00 «Брыгады «Тыгра».
18.20 Зона Ікс.
18.30 «Пятае вымярэнне».
18.55 Гістарычная драма паводле п'есы У. Караткевіча «Маці Урагана».
20.40 Калыханка.
21.00 Панарама. Інфармацыйны канал.
22.35 Спорт-кур'ер.
22.45 Беларуская дваццатка.
23.25 Начны сеанс. Меладрама «Маркіза».

ГРТ

8.00, 11.00, 14.00 Навіны.
8.15, 18.00 «Зямля кахання».
9.15 «Наступны» («Next»). 4-я серыя. 10.20 «Самі з вусамі».
10.50 Бібліяманія.
14.20 Краіна цудаў. «Арабскія прыгоды».
16.00 Вялікае мыццё.
17.00 Вячэрнія навіны.
17.25 Дак. дэтэктыў. «Шайка для міністра». Справа 2001 года. Частка 2-я.
19.00 Поле цудаў.
20.00 Час.
20.35 «Не валяй дурня».
22.35 Начны «Час».
23.00 Трылер «Нажніцы».

РАСІЯ

4.50, 5.50, 6.50, 7.50 Весткі — Масква.
5.00, 6.00, 7.00, 8.00 Весткі.
5.15 «Селеста, заўсёды Селеста».
5.45 Праваслаўны каляндар.
6.15 «Тэлепузікі».
6.40 Сямейныя навіны.
7.15 Экспертыза РТР.
7.30 Нацыянальны даход.
7.35 Тысяча і адзін дзень.
8.15 «Маскоўскія вокны».
9.05 Новая «Старая кватэра».
10.00 Весткі.
10.30 «Санта-Барбара».
11.25 Мая сям'я.
12.30 «Што хоча жанчына». Ток-шоу з Кларай Новікавай і Аленай Якаўлевай.
13.00 Весткі.
13.30 Прэм'ера. «Крылы кахання».
14.25 «Дзікі анёл».
15.20 Прэм'ера. «Простыя ісціны».
16.00 Весткі.
16.30 Планета КВЗ.
17.00 Прэс-клуб.
18.00 «Маскоўскія вокны».
19.00 Весткі.
19.35 Мясцовы час. Весткі — Масква.
19.55 Усе зоркі тэатра імя Вахтангава ў юбілейным капусніку.
22.15 «Шызафрэнія». Маст. фільм.

НТБ

5.00 Сёння раніцай.
5.00, 6.00, 6.30, 7.00, 7.30, 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 18.00, 21.00 Сёння. 5.20, 7.15 У запас.
5.35, 6.40, 13.40 Афіша.
5.40, 7.25 Нашы любімыя жывёлы.
5.45, 6.45, 7.45 Пяць хвілін з Наважонавым.
5.50, 6.50 Вялікія грошы.
6.20, 13.25, 17.30 Крымінал.
6.35, 7.40 Карданны вал.
7.55 Вочная стаўка.
8.25 Дог-шоу «Я і мой сабака».
9.25 Свая гульня.
10.10 Увага. Пошук!
11.25 Дэтэктыў «Паліцэйскія». 5-я серыя.
13.50 «Графіня дэ Мансаро».
15.30 «Салон прыгажосці».
16.40 Пепсі-чарт.
18.40 Свабода слова.
20.10 «Крымінальная Расія».
21.00 Сёння.
21.45 «Жаночы погляд».
22.30 Фільм «Пад судом прысяжных».

КУЛЬТУРА

7.05, 11.30, 15.00, 17.30, 23.00 Навіны культуры.
7.30, 20.40 «Андрэй Рублёў». Маст. фільм. 2-я серыя.
9.15 Партытуры не гараць.
9.40, 15.35 «Сямейныя хронікі.» Дак. фільм.
10.35 Тэатр «Сфера».
11.45 «Чакай мяне». Маст. фільм.
13.10 «Ох, ужо гэтыя дзеткі».
13.30 Разам з Фафалем.
13,45 «Шчаўкунчык».
14.15 Чым жыве Расія.
14.30 Музычныя дамы.
15.10 «Гатовыя ці не».
16.30 Сенсацыя. Сенсацыя? Сенсацыя...
17.00 Археалогія.
17.50 «Хто там...».
18.15 «Дзіўная хвароба Антона Бруккера». Маст. фільм.
19.05 «Артыстычны інтэрнацыяналізм».
19.45 Дорай ночы, малышы!
20.00 «Царская ложа».
22.30 А. Геніс. Пісьмы з Амерыкі.

ТБ 6

5.45, 14.35, 17.40, 1.05 Дарожны патруль.
6.00, 6.30, 7.00, 7.30, 8.00, 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00 Цяпер.
6.10, 6.40, 7.10 Дзень за днём.
7.40 Тушыце святло.
7.50 Назлосць.
8.25, 18.45 «Грамадзянін начальнік». 9.20 «Маё кіно».
10.25, 21.20 «Вуліцы разбітых ліхтароў ІІ».
11.25 «За мяжой магчымага».
12.20, 14.25 Тэлемагазін у Мінску.
13.20, 17.05, 23.10 «За шклом».
14.55 100 цудаў свету.
16.30 «Небяспечны свет».
20.00 «Голас народа».
22.30 Грані.
0.10 «Першая хваля ІІІ».

СТБ

6.00, 16.30 «Ікс-мэн».
6.30, 16.00 «Шкадлівы сабака».
7.00 «Таямнічыя рыцары Ціp На Ног».
7.30, 15.30 «Мурашкі».
8.00, 18.15 Міжнародныя спартыўныя навіны на СТБ.
8.15 Навіны СНД.
8.30 «Дыскаверы» на СТБ.
8.45, 19.10 Прэм'ер-парад «Сталічны». Гумарыстычная праграма. 8.50 «Віртуальны свет».
9.00 Драма «Чорная магія, ці Спатканне з д'яблам».
11.30 Інфармацыйна-пазнавальная праграма «Еўропа сёння».
12.00, 15.00, 18.00 Навіны СТБ.
12.15 «Выпадковы сведка».
12.45 «Забойная сіла-3».
14.00 «Стымулятар».
15.15 Кулінарныя рэцэпты ад рэстарана «Лясны».
16.50 «Лікбезпатрэбсаюз прадстаўляе...». 16.55 «Чарцяня».
18.30 Цэнтр забаў «Мэдысан авеню».
19.00 «Тэма дня». Вынікі ва уік-энд. 19.15 «Вечарніца».
19.30 Трылер «Джоні 2.0».
21.40 «Сакрэтныя матэрыялы».
23.00 Навіны «СТБ-24 гадзіны».
23.30 «Віртуальны свет».
23.45 Драма «Падлеткі вяртаюцца».
2.00 «Начная размова з Аляксеем Лушніковым».

СУБОТА, 17 ЛІСТАПАДА

БЕЛАРУСКАЕ ТЭЛЕБАЧАННЕ

7.00, 15.00, 19.00 Навіны.
7.10 Існасць. Духоўная праграма.
7.35 «Жанчына ў белым». 3-я серыя. 8.30 Беларуская дваццатка.
9.10 Экран індыйскага кіно. «Шалёнае сэрца». 1-я серыя.
10.40 «Свет жывёл». Дак. фільм.
11.25 Мультфільмы.
12.20 Каралеўскае паляванне.
12.50 Сад мары. Перадача для дачнікаў. 13.15 «Дзеткі ў клетцы».
13.35 «Атрад па барацьбе з мафіяй». 2-я серыя.
15.15 «Пятае вымярэнне».
15.40 Сталіца. Інфармацыйна-аналітычная праграма.
16.05 Здароўе. Тэлечасопіс.
16.35 «Гэта не пра мяне», «Зялёны змей», «Вось дык тыгр». Мультфільмы.
17.15 «Сышчыкі». Заключная серыя. 18.10 Лёс чалавека. Казімір і Адэльфіна.
18.40 З дакладных крыніц.
19.25 КВЗ. Паўфінал Еўраліг.
21.00 Панарама.
21.50 Спорт-кур'ер.
22.00 Псіхалагічны дэтэктыў «Час забіваць».
0.25 Відзьма-нявідзьма.

ГРТ

7.00, 9.00, 14.00 Навіны.
7.10 Слова пастыра. Мітрапаліт Кірыл. 7.25 Кліч джунгляў.
7.50 «Ералаш».
8.05 «Эх, Сямёнаўна!». Усерасійскі конкурс прыпевак. 8.50 Бібліяманія. 9.10 Смехапанарама Яўгена Петрасяна. 9.45 Смак.
10.05 40 гадоў жартуючы. КВЗ. Фрагменты біяграфіі.
11.05 «Ералаш».
11.15 У свеце жывёл.
12.00 «Тайны забытых перамог». «Флагман». 12.45 Здароўе.
13.30 Дысней-клуб: «Чорны плашч».
14.10 «Расследаванне». Маст. фільм. 15.35 «Ералаш».
15.40 «Жыць трэба лёгка». Канцэрт Яфіма Шыфрына.
17.00 Вячэрнія навіны.
17.15 Працяг канцэрта Яфіма Шыфрына. 17.50 «Хто хоча стаць мільянерам?».
18.50 Прэм'ера. «Апошні герой».
20.00 Час.
20.35 Камедыя «Сем дзён, сем начэй». 22.35 Песня года. Восень.
0.10 Калекцыя першага канала. «Суседзі».

РАСІЯ

5.40 Дыялогі пра рыбалку.
6.05 Маст. фільм «Страчаны свет».
7.00 Тата, мама, я — спартыўная сям'я. 7.45 «Тэлепузікі».
8.10 Залаты ключ.
8.30 Здароўе і жыццё.
9.00 Пошта РТР.
9.30 Добрай раніцы, краіна.
10.05 «Сто да аднаго».
10.55 Ток-шоу Таццяны Ведзянеевай «Побач з табой».
11.50 Прэм'ера. «Тайны агент».
13.00 Весткі.
13.20 Да 100-годдзя Івана Пыр'ева». «Сказанне пра зямлю сібірскую».
15.00 «Я вярнуся...». Вечар памяці Ігара Талькова.
17.00 «Мая сям'я» — 5 гадоў.
19.00 Весткі. 19.25 Люстэрка.
20.00 Прэм'ера. «Тэорыя змовы».
22.40 Прэм'ера «Дракула-2000».
0.35 Гарачая дзесятка.

НТБ

5.10 Анонс дня.
5.10 «Пад судом прысяжных».
7.00, 9,00, 15.00, 21.00 Сёння.
7.15 «Вуліца Сезам».
7.40 «Кацяня па імені Гаў».
7.45 Вялікія бацькі.
8.25 Без рэцэпта. 9.15 Крымінал.
9.50 «Жаночы погляд».
10.25 Кватэрнае пытанне.
11.20 Дэтэктыў «Бухта смерці».
13.25 Падарожжы натураліста.
14.00 Свая гульня.
15.25 Вочная стаўка.
16.00 Шоу Алены Сцепаненка.
16.50 Камедыя «Балбесы».
19.00 Дэтэктыў «Паляванне на суценёра».
21.30 Прафесія—рэпарцёр.
22.15 Колер ночы.
22.50 Фільм «Паўночны каўбой».
1.05 Кома.

КУЛЬТУРА

9.10 «Ну, пачакай!».
9.50 Вуглы манежа.
10.15 Бабуліны рэцэпты.
10.30 «Залаты п'едэстал».
11.00 Графаман.
11.25 Цуды надвор'я.
11.50 «У 6 гадзін вечара пасля вайны». Маст. фільм.
13.30, 21.00 Навіны культуры.
13.45 «Час музыкі».
14.20 ХХ стагоддзе. Выбранае. «Завяшчанне».
15.10 «Сумная гісторыя». Тэлеспектакль.
16.30 «Вакзал мары».
17.00 «Майскія кветкі».
18.00 Сферы.
18.40 «Слова пра Пыр'ева». Дак. фільм.
19.35 «Гістарычныя канцэрты».
20.15 Дом акцёра.
21.20 Асабістыя ўспаміны пра вялікае жыццё.
21.25 «Белыя ночы». Маст. фільм.
23.05 «Антычная лірыка». Мультфільм.

ТБ 6

6.05, 13.35, 1.20 Дарожны патруль.
6.20 Фільм «Музычная гісторыя».
7.45, 19.30 «Грамадзянін начальнік». 8.50 «Голас народа».
10.00, 14.00, 18.00 Цяпер.
10.30 «Проста звяр'ё».
11.10 Дэтэктыў «Начны патруль».
13.05, 21.15 «За шклом».
14.30 «Сетка».
15.10 Фільм «Лёс «Афіцэраў», частка 1-я. 16.05 «Дачнікі».
17.00 Адваротны адлік.
18.50 «Адзін дзень».
20.45 «Усяго».
22.25 Камедыя «Ці не паслаць нам ганца». 0.25 «Першая хваля ІІІ».

СТБ

6.00 Музканал. 7.00 «Паралелі».
7.15 «У гасцях у Тофіка».
7.30 «Інспектар Гаджэт».
8.00 «Джын Джын з краіны Пандаленд».
8.30, 9.00 «Сімпсаны».
9.30 «Бафі».
10.30, 11.40 «Пяты вугал».
12.50 «Экзотыка».
13.05 «Скрыжаванне». Музычна-забаўляльная праграма.
13.30 Меладрама «Палын трава горкая».
15.25 «Дзень добры, доктар».
15.40 «Хто я...».
16.00, 16.30 «Чалавек-павук».
16.50 «Дальнабойшчыкі».
18.00 Маст. фільм.
19.30 «Гадзіна пік».
20.30 «Прэм'ер-парад «Сталічны».
20.45 Трылер «Брат якудзы».
23.15 Цэнтр забаў «Мэдысан авеню».
23.45 «Радыё-кропка». Музычна-забаўляльная праграма.
0.05 Трылер «Джоні 2.0».
2.00 «Начная размова з Аляксеем Лушніковым».

НЯДЗЕЛЯ, 18 ЛІСТАПАДА

БЕЛАРУСКАЕ ТЭЛЕБАЧАННЕ

7.00, 9.00, 15.00 Навіны.
7.10 «Жанчына ў белым». 4-я серыя.
8.05 «Аграсвет». Інфармацыйна-аналітычная праграма.
8.30 «Арсенал». Праграма пра армію. 9.10 Экран індыйскага кіно. «Шалёнае сэрца». 2-я серыя.
10.40 Тэлевітамін.
11.10 «Усё нармальна, мама!». Забаўляльная праграма.
11.50 Мульціклуб.
12.15 Фільм-казка «Блукаючыя агеньчыкі».
14.25 «Спявай, душа!». Свята «Дажынкі» ў Кіраўскім раёне.
14.50 «І іншыя афіцыйныя асобы».
15.15 Свет і мы.
15.35 Камедыя «Гонар сям'і Прыцы». 17.55 Крымінальнае дасье.
18.20 «Сустрэча ў Траецкім» з Аляксандрам Дамарацкім.
18.45 «Час мясцовы». Рэпартажы з правінцыі. 19.15 Планета «АРТ».
19.45 Тэлебарометр. Прагноз надвор'я. 20.00 Панарама.
20.35 Наша любімае кіно. «Вяселле з пасагам».
22.20 Спорт-кур'ер.
22.30 «Жулі Леско».
0.00 Парыжскі тыдзень моды ў праграме «Новая калекцыя».

ГРТ

7.00, 9.00, 14.00 Навіны.
7.10 Служу Расіі!
7.40 Дысней-клуб: «Русалачка».
8.05 Ранішняя зорка.
8.50 Бібліяманія.
9.10 «Бесталковыя заметкі» з Дзм. Крыловым. 9.30 Пакуль усе дома.
10.05 КВЗ-2001. Юбілейная супергульня. 12.20 «Ералаш».
12.30 Гумарыстычная праграма «Самі з вусамі».
13.00 Разумнікі і разумніцы.
13.30 Дысней-клуб: «Чорны плашч».
14.10 Першай справай самалёты ў камедыі «Ключы ад неба».
15.40 «Ералаш».
15.50 Жывая прырода. «Прагулкі з дыназаўрамі», «Драпежнікі».
17.00 Вячэрнія навіны.
17.25 Георгій Віцын у камедыі «Апякун».
19.10 Баявік «Міратворац».
21.30 Часы. 22.50 «Сакрэтныя матэрыялы» («X-files»).
23.45 Лінія кіно. Фільм Сяргея Снежкіна «Кветкі наготкаў».

РАСІЯ

5.55 Камедыя «Шчаслівы няўдачнік». 7.20 Прагноз надвор'я.
7.25 «Тэлепузікі». 7.50 Рускае лато. 8.40 Усерасійская латарэя «ТБ Бінга шоу».
9.20 Добрай раніцы, краіна.
10.00 Сам сабе рэжысёр.
10.55 «Гарадок. Рэтра». Дайджэст. Забаўляльная праграма.
11.35 Федэрацыя.
12.10 Парламенцкая гадзіна.
13.00 Весткі.
13.20 Дыялогі пра жывёл.
14.25 Вакол свету.
15.30 «Том і Джэры».
15.50 «Камісар Рэкс».
16.55 ТБ Бінга навіны.
17.00 «Два раялі». 17.55 Аншлаг.
19.00 Весткі тыдня.
19.55 Вострасюжэтны фільм «Пад замком». 22.10 Прэм'ера. «Твін Пікс». 23.15 Спорт за тыдзень.

НТБ

5.05 Камедыя «Балбесы».
7.00, 9.00, 11.00, 15.00 Сёння.
7.15 «Вуліца Сезам».
7.40 Пепсі-чарт.
8.20 Ох, ужо гэтыя дзеці!».
9.15 Баявік «Стамбульскі транзіт».
11.25 Камедыя «Спортлато-82».
13.25 Служба выратавання.
14.00 Свая гульня.
15.25 Дог-шоу «Я і мой сабака».
16.20 «Працяг будзе...».
17.15 «Крымінальная Расія».
17.50 Баявік «Смяротная зброя».
20.00 Надоечы. 21.15 Лялькі.
21.30 Баявік «Манах».
23.40 Журнал Лігі чэмпіёнаў.

КУЛЬТУРА

9.10 Мультфільмы.
10.15 Нядоўгія гісторыі.
10.30 Ток-шоу «Наўздагад».
11.00 Тым часам.
11.25 Цуды надвор'я.
11.50 «Чалавек у футляры». Маст. фільм. 13.30, 21.00 Навіны культуры. 13.45 Магія кіно.
14.10 «Сум». Фільм-опера.
16.25 Мультфільмы.
17.00 «Майскія кветкі».
18.00 «Усё ягонае жыццё — кінематограф».
18.40 «Кароль-мім». Вячаслаў Палунін.
19.35 «Збор выкананняў».
20.15 Блеф-клуб.
21.20 Асабістыя ўспаміны пра вялікае жыццё.
21.25 Джэм-5. Вядучы Э. Вітарган. 22.05 «Мегрэ і жонка злодзея». Маст. фільм.
22.55 «Алімпіёнікі». Мультфільм.

ТБ 6

6.45, 13.40, 23.25 Дарожны патруль. 6.55 Камедыя «Ці не паслаць нам ганца». 8.50 «Star старт».
9.25, 20.45 «За шклом».
10.00, 14.00 Цяпер.
10.30 «Снеданне з Салаўёвым».
11.10 Фільм «Па дадзеных крымінальнага вышуку».
12.45 «Маё кіно».
13.30 Тэлемагазін у Мінску.
14.25 Катастрофы тыдня.
15.00 «У нашу гавань заходзілі караблі».
16.00 «Вы — відавочца».
16.45, 19.30 «Грамадзянін начальнік». 18.00 «Вынікі».
21.25 «Зямля — паветра».
22.30 «Першая хваля ІІІ».

СТБ

6.00 Музканал. 7.00 «1/52».
7.15 «У гасцях у Тофіка».
7.30 «Аўтапанарама».
8.00 «Гадзіна пік».
9.00 «Сімпсаны». 9.30 «Бафі».
10.30, 11.40 «Забойная сіла-3».
12.50 «Радыё-кропка». Музычна-забаўляльная праграма.
13.10 «Прэм'ер-парад «Сталічны». Гумарыстычная праграма.
13.30 Баявік «Двайны абгон».
15.20 «Кірава, 17».
15.35 «Кінаафіша Мінска».
15.40 Музыка на СТБ.
16.00, 16.30 «Чалавек-павук».
16.50 «Дальнабойшчыкі».
18.00 Маст. фільм.
19.30 Інфармацыйная праграма «168 гадзін Мінска».
20.30 «Аўтапанарама».
20.50 «Тэлетузікі».
21.05 Тры навелы «Крутыя гісторыі».
23.15 Музыка на СТБ.
23.30 Трылер «Брат якудзы».
1.45 «Начная размова з Аляксеем Лушніковым».

Установа "Навукова-метадычны цэнтр вучэбнай кнігі і сродкаў навучання" Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь выказвае глыбокае спачуванне супрацоўніку Адальфіне Альгердаўне Сахарыленка з выпадку напаткаўшага яе вялікага гора - смерці СЫНА.

Галоўны рэдактар Аляксандр Гайдук

ЗАСНАВАЛЬНІК — МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Рэгістрацыйны нумар 197.

НАШ АДРАС:
220034, МІНСК, ВУЛІЦА ЗАХАРАВА, 42.
Тэлефоны прыёмнай рэдакцыі: 36-91-42; намеснікаў галоўнага рэдактара — 36-40-63; бухгалтэрыі — 36-53-22; рэкламы — 36-53-22; аддзелаў: школ — 36-43-62; праблем выхавання, навукі — 36-43-71, 36-90-63; інфармацыі — 36-43-71; ВНУ і тэхнікумаў — 36-44-25; прафтэхадукацыі, пісьмаў і сацыяльных праблем — 36-44-25; культуры — 236-41-55.
ФАКС: 36-53-22.

Аўтары допісаў у рэдакцыю паведамляюць сваё прозвішча поўнасцю імя і імя па бацьку, пашпартныя звесткі (нумар пашпарта, дату выдачы, кім выдадзены пашпарт), асноўнае месца работы, зваротны адрас, нясуць адказнасць за дакладнасць фактаў і іншай інфармацыі.
Пісьмы, рукапісы, фотаздымкі і малюнкі не рэцэнзуюцца і не вяртаюцца.

Аб'явы могуць друкавацца не толькі на дзяржаўнай, але і на замежных мовах.

Меркаванне аўтараў публікацый не абавязкова адлюстроўвае пункт гледжання рэдакцыі.

Адказны дзяжурны Галіна СІДАРОВІЧ.

Рэспубліканскае унітарнае прадпрыемства друкарня выдавецтва «Беларускі Дом друку». 220013. Мінск, праспект Ф.Скарыны, 79.
Аб'ём — два друкаваныя аркушы. Спосаб друку — афсетны. Фармат А2. Індэкс 63867.
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12. Замова № 6574
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Падпісана да друку 12.11.2001 г. у 18.10
Наклад 30.000 паасобнікаў.